

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra speciální pedagogiky

Bakalářská práce

Vývoj a přeměna názvosloví a sémantiky v české psychopedii

Autor: Klára Šišková

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Monika Mužáková, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B SPG-ČJ

Rok: 2013

NÁZEV:

Vývoj a přeměna názvosloví a sémantiky v české psychopedii

AUTOR:

Klára Šišková

KATEDRA:

Speciální pedagogiky

VEDOUcí PRÁCE:

PhDr. Monika Mužáková, Ph.D.

ANOTACE:

Práce se zabývá termíny obsaženými v názvoslovích české psychopedie, jejich významem, jak historickým (etymologickým), tak sémantickým (obsah, který pojům dáváme). Skládá se z části teoretické a praktické. Teoretická část je věnována historii a etymologii termínů, používaných v české psychopedii. První kapitola Úvod do problematiky vymezuje pojmy mentální retardace, sémantika a názvosloví. Druhá kapitola Vývoj pojmů v české psychopedii, je věnována dějinám a odborníkům, autorům pojmosloví používaného v souvislosti s mentální retardací na našem území. Třetí kapitola Etymologie termínů používaných v české psychopedii uvádí etymologický rozbor. Praktická část, tedy výzkum formou dotazníku má za úkol zmapovat změny ve vnímání jednotlivých pojmů mezi generacemi a jejich zařazení do vrstev slovní zásoby. Zmapování posunu významu termínů a změn názvosloví je výhradním cílem této práce.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Psychopedie, sémantika, etymologie, výzkum

TITLE:

Development and transformation of terminology and semantics in the Czech psychopaedia

AUTHOR:

Klára Šišková

DEPARTMENT:

Department of special education

SUPERVISOR:

PhDr. Monika Mužáková, Ph.D.

ANOTATION:

This study investigated terms contained in nomenclature of czech psychopaedia, especially their historical (etymological) and semantic (stands for those terms) purport. The study consists of theoretical and practical part.

Theoretical part is dedicate to history and etymology of terms, that are used in czech psychopaedia. First chapter – Introduction to the topic – defines the term of mental retardation and the term of semantics. Second chapter – History of czech psychopaedia terms – is dedicate to history and experts, authors of terminology that is used in connection with mental retardation across czech lands. Third chapter – Etymology of terms used in czech psychopaedia – is introducing us into the etymological analysis.

Practical part – research in form of questionnaire, aims to map changes in understanding of these terms by generations and its inclusion into different layers of vocabulary. The exclusive purpose of this study is to map progression of the the meaning of the term and changes in nomenclature.

KEY WORDS:

Psychopaedie, semantic, etymological, research

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci na téma *Vývoj a přeměna názvosloví a sémantiky v české psychopedii* vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce PhDr. Moniky Mužákové, Ph.D. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Souhlasím s půjčováním mé bakalářské práce v rámci knihovních služeb.

V Praze dne 26. listopadu 2013

.....

Klára Šišková

Ráda bych touto cestou poděkovala paní PhDr. Monice Mužákové, Ph.D. za ochotu, vstřícnost a cenné rady při zpracovávání mé bakalářské práce. Základní škole na nám. T.G. Masaryka a všem respondentům za ochotu a čas strávený vyplňováním dotazníku. Dále bych chtěla poděkovat mé rodině a přátelům za trpělivost a podporu při psaní bakalářské práce a studiu.

Obsah

Úvod.....	8
1 Teoretická část.....	10
1.1 Úvod do problematiky, seznámení se základními pojmy.....	10
1.1.1 Vymezení pojmu psychopedie.....	10
1.1.2 Vymezení pojmu sémantika.....	11
1.1.3 Vymezení pojmu názvosloví.....	11
1.2 Vývoj pojmů v české psychopedii.....	13
1.2.1 Tvorba názvosloví v české psychopedii.....	13
1.2.2 Pojmy vztahující se k člověku s mentálním postižením dnes.....	18
1.3 Etymologie termínů používaných v české psychopedie.....	20
2 Praktická část.....	22
2.1 Cíl praktické části.....	22
2.2 Metoda výzkumného šetření.....	22
2.2.1 Dotazník jako metoda výzkumného šetření.....	23
2.3 Charakteristika zkoumaného vzorku respondentů.....	25
2.4 Popis k výsledkům výzkumného šetření.....	27
Pojem mentální retardace.....	28
Pojem idiot.....	29
Pojem idiocie.....	30
Pojem slaboduchý.....	31
Pojem debilita.....	33
Pojem demence.....	34
Pojem slabomyslný.....	35
Pojem blbec.....	36
Pojem imbecil.....	37
Pojem slabomyslnost.....	38
Pojem imbecilita.....	39
Pojem down.....	41
Pojem Downův syndrom.....	42
Pojem mongolismus.....	43
Pojem mongolismus.....	44
2.5 Analýza výzkumného šetření.....	45
3 Diskuze.....	47

Závěr.....	49
Bibliografie.....	52
Periodika.....	53

Úvod

Téma této práce jsem si zvolila především kvůli propojení mých dvou studijních oborů, jimiž jsou speciální pedagogika a český jazyk a literatura. Moje studium umožňuje ideální kombinaci zkoumání v těchto oborech, zaměřila jsem se na historický vývoj tvorby pojmů, vyskytujících se v oblasti mentálního postižení, jelikož na našem území prozatím nebyla žádná ucelená publikace věnována názvoslovím psychopedie, jak v rámci oboru speciální pedagogiky, tak v rámci jazykovědy. Rozhodla jsem se tedy vytvořit práci, která by se pokusila podat ucelené svědectví o vývoji termínů používaných v psychopedii, taktéž se pokusím o jazykový rozbor těchto pojmů, a to z etymologického (původ slov) hlediska v části teoretické a také z hlediska sémantického (význam slov) v části praktické.

Stejně jako v jiných vědních oborech dochází ke změnám používaných termínů i celých názvosloví, taktéž speciální pedagogika se tomuto trendu neubrání. Tato práce je věnována změnám názvosloví podoboru speciální pedagogiky psychopedie, tedy v oblasti zabývající se osobami s mentálním postižením.

Bakalářskou práci rozdělují na několik částí, první je věnována historii vzniku a vývoje pojmů v české psychopedii. Zde se soustředím na historii pojmů psychopedie související s tématem této práce, nebudu se tedy zabývat rolí pedagogů, lékařů, rodinných příslušníků ani samotných jedinců s postižením více, nežli je nutné pro popis období, kdy bylo užíváno pojmů, termínů a názvosloví, kterýmžto je tato práce věnována.

Část druhou věnuji etymologickému rozboru termínů, jež se vyskytují v názvoslovích mentální retardace. Zmíním především jejich překlad a původ z jakého jazyka pocházejí a co v daném jazyku znamenají. Tuto kapitolu jsem se rozhodla zařadit do své práce především kvůli tomu, aby bylo zřejmé, jaký je původ termínů používaných na našem území a také abychom jim porozuměli.

Základem praktické části mé bakalářské práce je výzkum. Tento výzkum je zaměřen na zařazení pojmů týkajících se psychopedie do vrstev slovní zásoby (sémantika). Výzkum jsem prováděla formou dotazníku s uzavřenými odpověďmi. Do dotazníku jsem zařadila pojmy napříč historie mentálního postižení a respondenti měli za úkol přiřadit pojmy do čtyř skupin, vrstev slovní zásoby, dle vlastního uvážení.

Cílem mé bakalářské práce je pokusit se o zmapování změn názvosloví v historii české psychopedie a názorná ukázka změny řazení pojmů týkajících se mentální retardace do různých vrstev slovní zásoby (sémantiky), což se budu snažit ukázat na výzkumu, pro něj jsem si zvolila formu dotazníku.

Dalším cílem je v kontextu speciálně pedagogické intervence ukázat na důsledky vnímání správného používání termínů souvisejících se zdravotním postižením tak, aby podtrhly důstojnost člověka s postižením.

1 Teoretická část

1.1 Úvod do problematiky, seznámení se základními pojmy

V této části se zabývám pojmy používanými v mé bakalářské práci, těmito pojmy jsou: psychopedie, sémantika a názvosloví. Kapitola vznikla především pro porozumění pojmům, které se v této práci vyskytují.

1.1.1 Vymezení pojmu psychopedie

Termín psychopedie je odvozen z řeckých slov psyché (duše) a paideia (výchova). Tradičně je popisována jako nauka o zákonitostech výchovy, vzdělávání a rozvoje osob s mentálním postižením. Tento termín se vyskytuje pouze v češtině, v odborné terminologii jiných jazyků neexistuje, používá se sousloví speciální pedagogika osob s mentálním postižením.

Psychopedie spadá do speciální pedagogiky, patří mezi obory humanitní, společenské, avšak nabývá interdisciplinárního charakteru díky spolupráce s dalšími vědními obory, například vědy biologické, lékařské, psychologické, pedagogické, filosofické a sociologické. Vzhledem k častému výskytu mentálního postižení v kombinaci s jiným postižením, je psychopedie úzce propojena i s ostatními podobory speciální pedagogiky (např.: somatopedie, tyflopédie, logopedie).

“Předmětem psychopedie je tedy nejen mentální retardace či jiné duševní postižení, ale především klient s mentálním postižením či jinak duševně postižený klient (i žák s takovými rozumovými nedostatky, s nimiž se nemůže vzdělávat na běžné škole) a jeho enkulturace, tj. socializace v nejširším slova smyslu (především z pohledu psychopedické praxe). (Valenta, 2009, str. 5)

Posláním psychopedie, jakožto vědní disciplíny je poznání individuálních zvláštností a možností rozvoje u jedince s člověka s mentálním postižením. Toto poslání je velmi užitečné pro možnost změny podmínek pro začlenění osob s mentálním postižením do běžných úkonů člověka a jeho socializaci ve společnosti. Psychopedie dbá na maximální možný individuální rozvoj jedince, nalezení jeho optimálního místa ve společnosti, a také vytváření co nejkvalitnějších podmínek pro život s mentálním postižením. (Černá, 2008; Valenta, 2009)

1.1.2 Vymezení pojmu sémantika

Věda zabývající se významem výrazů v různých úrovních a strukturách jazyka – morfémů, slov, slovních spojení a vět, popřípadě i vyšších textových jednotek. Význam se často spojuje nebo ztotožňuje se vztahem těchto výrazů ke skutečnosti, kterou označují. Slovo vzniklo z řeckého σηματικός, sémantikos, od sémainó, označuji a séma, znak, znamení. Sémantika je součástí sémiotiky, která se zabývá celými znakovými systémy.

Sémantika se obvykle dělí na lexikální sémantiku (zabývá se významem konkrétních znaků – morfémů, slov a frazémů) a strukturní sémantiku (zabývá se sémantickými typy znaků a způsoby kombinace významů). Lexikální sémantika a do jisté míry i strukturní sémantika je podstatná pro lexikologii a lexikografii. Napříč tomuto dělení může sémantiku dělit také na teoretickou a deskriptivní (věnující se konkrétnímu popisu sémantiky určitého jazyka).

Kromě oblasti lingvistiky je sémantika spojována s množstvím dalších oborů, především s logikou, informatikou, tedy spíše programováním, filosofií jazyka, psychologií, kognitivními procesy a literární vědou. (Machová, 2001)

1.1.3 Vymezení pojmu názvosloví

Výraz názvosloví neboli terminologie se nejčastěji používá v souvislosti s označováním konkrétních systémů termínů, pojmů neboli názvů. Ve většině případů se s tímto pojmem setkáváme v sousloví: odborné názvosloví, což nás odkazuje ke konkrétním termínům používaným v určitém oboru či vědě. (Petráčková V., Kraus J., 2000)

Odborné názvosloví dělíme na:

- Oficiální názvosloví (zcela přesná terminologie)
- Neodborné názvosloví (hovorová, běžná mluva)
- Názvosloví vymezené právními normami (terminologie daná legislativou)
- Názvosloví vymezené technickými normami (normy, předpisy a podobně)
- Názvosloví dané ústním podáním, zvykem, tradicí (zvířata, rostliny)
- Neoficiální názvosloví (odborný slang například učitelský, lékařský)

Změny v názvosloví jsou dány přirozeným vývojem jazyka a také rozvojem techniky a vědy v rámci rozšiřování všeobecného lidského vědění. (Trávníček F., 1952)

V Ústavu pro jazyk český pracují názvoslovné komise vědních oborů, které sestavují názvoslovné normy a podle nich sestavují názvosloví oboru, který je jejich specializací. Většina názvoslovných norem obsahuje také cizojazyčné ekvivalenty (např. anglické).

„V Ústavu pro jazyk český se výsledků této celé terminologické činnosti nejvíce využívá při práci lexikografického oddělení. V tomto oddělení se shromažďuje ve zvláštní kartotéce odborné názvosloví potřebné pro vypracování všeobecných slovníků spisovné češtiny. Kartotéka se skládá ze záznamů odborných názvů v textové souvislosti, jak byly vyhledány v denním tisku, v neoborných časopisech, v neoborné literatuře a v učebnicích na úrovni vyššího středního školství. Takto získané termíny je nutno kontrolovat po stránce významové u odborníků, kteří jich při své práci používají.“ (Roudný, 1977 str. 249)

S názvoslovím se setkáváme ve všech oblastech všedního používání jazyka, ať už se jedná o přípravu pokrmů, či odbornou činnost, je tedy zřejmé, že máme co dočinění s běžnou součástí jazykového systému.

1.2 Vývoj pojmů v české psychopedii

1.2.1 Tvorba názvosloví v české psychopedii

“Počátky první diferencované péče o osoby s mentálním postižením pocházely převážně od lékařů. Novověk ale již z medicíny učinil mechanickou přírodní nauku, cílem úvah lékařů se tak stalo „lечение“ mentálního postižení.“ (Mužáková, 2011)

První zmínky o výuce lidí „velmi tupého ducha“ nalezneme u Jana Amose Komenského (1592-1670), který dle teze, k níž se hlásil (s odkazem na Aristotela, že každý člověk je nepopsaná tabulka, jež je třeba brousit a uhlazovat), optimisticky hlásá, že každý člověk má právo na vzdělávání a výchovu, každý u kteréhožto to je jen trochu možné. Zastává se jedinců s různými předpoklady ke vzdělávání, mluví o rozdílech duševních schopností a snaží se tyto žáky diferencovat, aby tak ulehčil práci vyučujícím, pedagogům se dostalo návodu, jak vůči různým typům žáků přistupovat. Komenský vytvořil kategorizaci, kterážto se prakticky, avšak s obměněnými pojmy stále využívá.

Komenského dělení daností v protikladech:

- **vtípnost** (bystrost) oproti tuposti (zdlouhavost)
- **chtivost** (učenílivost) oproti váhavosti (vlažnost, liknavost)
- **poslušnost** (povolnost) oproti vzpurnosti (zatvrzelost)

Z kombinace těchto daností vzniká šest variant žáka, z nichž optimálním typem pro edukaci je žák vtípný, učení chtivý a poslušný. V opačném případě, tedy žákem nejméně vhodným pro studium je žák tupý, povahy zvrácené (beze snahy) a vzpurný. (Černá, 2008; Valenta, 2009)

Po Komenském přichází na našem území dlouhá odmlka v těchto vědách, změnu přináší až začátek organizované péče o mentálně postižené v Čechách, který nastává v roce 1871 otevřením „ústavu idiotů“, později (1898) změněno na Ernestinum v Praze – první ústav pro slabomyslné v Rakousku-Uhersku, založen Karlem Slavojem Amerlingem (1807-1884). Podněty pro výuku všech dětí a jejich rodičů nacházel Amerling v díle Jana Amose Komenského, především v jeho Informatoriu školy mateřské. (Amerling, 1998)

Amerling na základě své praxe v ústavu vytvořil roku 1884 typologii slabomyslných – sedm skupin dle vnějších znaků:

- **karadoxní**, mají znetvořené horní a dolní končetiny, avšak pěknou horní polovinu těla, při dlouhodobém a dynamickém cvičení, překonávají zanedbanou vegetaci mozku.
- **atleti**, jsou svěhlaví, těžkopádní a vzteklí, jejich vzezření je nevábivé, chování výstřední, avšak jejich vášní je hudba, čehož se dá využít ve vzdělávání.
- **afroditi**, neboli krtinci kolísají v pohlavním citění, dají se získat léčením duše.
- **monymové**, jsou výrazní svou velkou lebkou, těžko ovladatelnou mluvou, možnou vychovatelností v hudbě a schopností komunikovat gesty, jsou schopni vykonávat každodenní činnosti
- **manosové**, jsou zakrslí s širokými dlaněmi a chodidly, mají sklony k tloustnutí, působí přemoudře a je možnost seznámit je s nejen denním programem, ale také s týdenním či částečně ročním
- **evaseurové**, jsou idioti po nedobře léčené nemoci, častá ztráta zraku, řeči a velká hlava, sluch je zachován, snaha o předpoklad důstojného bytí
- **aesopští také hermafroditi**, Amerling nepřidává jinou charakteristiku, než zmínku o mužských pohlavních orgánech vyvinutých jinak než u normálních lidí
- **epileptici**, jsou pouze zmíněni

Tato terminologie se stala z praktického hlediska nepoužitelnou, avšak velmi přínosnou pro další výzkum, především díky zaznamenaným chorobopisům, rodinným anamnézám a uvedeným zálibám dítěte. (Černá, 2008)

Následníci Amerlinga, jakožto pedagoga zabývajících se problematikou slabomyslných, se objevili až po další odmlce, avšak stojí za zmínku dva pedagogové, kteří ve svém díle věnovali jedincům s duševní chabostí.

Prvním z nich je Josef Šauer z Augenburgu (1845-1917), v jehož díle Pedagogika (1897) v oddíle Dodatek umístil pasáž Výchova blbých. Nalézáme u něj zmínky o integraci s odkazem na křesťanskou lásku, která nás učí mít ochrannou ruku nad slabými a ubohými.

Šauer blbé dělí na:

- **slabomyslné**, jež lze vzdělávat ve školách pomocných
- **blbé**, pro které doporučuje ústav

Dále rozlišuje **blbost**:

- čilou nebo ochablou
- zřejmou nebo skrytou
- vrozenou nebo později povstalou

Pozornost věnuje zvláště blbcům, u kterých není jejich vada na první pohled patrná, dá se postřehnout až při pozorování v určitých činnostech. Projevují se většinou zákeřně vůči ostatním chovancům.

Dalším vědcem zabývajícím se klasifikací mentálně postižených je Jan Karpas (1847-1934), tvrdí se, že je to náš první teoretik defektologie. Svou klasifikaci napsal na základě zahraniční literatury.

Tří stupňová škála „chabosti duševní“:

•**Obmezenost** charakterizuje děti, které nejsou sice notoricky ještě notoricky duševními slabochy, ale přece pro svou tupost, lenost, bezstarostnost, lhostejnost, štítění se učení a projevy nízkých i zločinných chťičů mohou vychovatele, jemuž uloženo jest pravidelně s nimi pokračovati, o rozum připravit.

•**Slabost ducha** je vážnější záležitost, která je znát buď na všech, nebo jen na podstatnějších úkonech duševních, toto dítě jevívá málokdy a to nepatrnou zvědavost a postrádá zcela vyššího zájmu duševního a snahy vědní, zůstávajíc skoro výhradně na úhradě obyčejných potřeb životních.

•**Blbost** (idiotie je úplná zakrslost duševního života, notorická skleslost rozumu spojená bývá i zakrnělost mysli, ve které pod samovládou pudů, zvláště potravního, nemá vzniku žádný ušlechtilější cit lidský, ani vzruchu žádná šlechetnější snaha.“ (Karpas, 1899 stránky 59-62)

Na přelomu 19. až 20. století se začala o problematiku slabomyslných zajímat akademická obec, mezi nejvýznamnější patří František Čáda a Karel Herfort, kteří se zasloužili o informovanost a rozvoj péče o slabomyslné.

František Čáda (1865-1918), filolog, filozof a psycholog se zasloužil o vznik Českých sjezdů pro péči o slabomyslné a školství pomocné v letech 1909, 1911 a 1913. Velké zásluhy nese za snahu o všeobecnou informovanost v oblasti vzdělávání slabomyslných dětí po celé republice. Mimo jiné sestavil tzv. roztřídění záchytného systému, dle kterého měly být posuzovány

především děti ze sirotčinců, aby mohly být rozmístovány do rodin, kterým byly svěřeny. Tato klasifikace na rozdíl od jiných není určena zařazování do výukových programů, na rozdíl od většiny klasifikací zmíněných, Čáda se zaměřoval na celkovou péči o děti a tato klasifikace byla určena především pro rodinu, která se rozhodla přijmout dítě ze sirotčince.

- A. **Dle věku:** Děti nejútlejší do 1. roku, děti předškolní do 6. roku, děti školní do 14. roku a dorost poškolní do 24. roku.
- B. **Dle typů:** Děti normální, ohrožené a abnormní, jež se dělily do dalších podskupin: abnormní tělesně, nervově a duševně, mravně (slabomyslní patřili do abnormit duševních a nervových), mimo tyto kategorie se řadily děti nadnormální, vykazující výjimečné nadání.
- C. **Dle doby trvání abnormit:** Děti dočasně choré či trvale abnormní. (Čáda, 1916)

František Čáda se také stal spoluzakladatelem Pedologického ústavu v Praze roku 1910, tímto začíná na našem území období, kdy se používalo termínů pedologie, komplexní věda o dítěti a pedopatologie, jež doplňovala pedagogii o patologické jevy vyskytující se u dětí, tyto děti jsou nazývány abnormní. Výrazná osobnost vědní disciplíny pedopatologie je Josef Zeman, který vydal Pedopathologický slovníček (1933), v němž se nachází veškeré používané pojmy z psychopedie, tudíž se s nimi může poprvé seznámit odborná i široká veřejnost.

Nejvýznamnějším univerzitním profesorem, jenž se zasloužil o rozvoj péče o slabomyslné, je MUDr. Karel Herfort (1871-1940). Stal se ředitelem a zároveň ústavním lékařem Ernestina, ředitelem Pedopatologického ústavu v Praze a také redaktorem revue Úchylná mládež. Herfort etiologicky rozděloval slabomyslnost na vrozenou a získanou, dále vytvořil dělení slabomyslných dětí podle vzdělatelnosti:

- schopné vzdělání a výchovy – **debil**
- schopné výchovy, avšak neschopné vzdělání – **imbecil**
- neschopné výchovy ani vzdělání – **idiot**

Díky této diagnostice bylo možné určit, zdali je dítě schopno zvládnout a být zařazeno do pomocné školy. (Herfort, 1918, in 1932)

Karel Herfort se zúčastnil tří českých sjezdů pro péči o slabomyslné a školství pomocné v letech 1909, 1911 a 1913, které pořádal univerzitní profesor František Čáda – takzvané „Čádovy

sjezdy“. Na druhém z těchto sjezdů Karel Herfort přednášel o problematice mongoloidních dětí¹. (Herfort, 1912)

V této době se začíná na našem území využívat termínu oligofrenie, jakožto mentální retardace, tento pojem se občas vyskytuje ve vědeckých pracích až do konce 20. století. Pochází z Německa, kde se začal vyskytovat v 80. letech 19. století, na našem území se začíná objevovat na konci 19. století, překládá je jako slabomyslnost ve významu klinickém, autorem tohoto výrazu ve spojitosti s mentální retardací je německý psychiatr Emil Kraepelin. (Kysučan, 1986) Vyskytuje se také pojem oligofrenopedagogika, tedy nauka o výchově a vzdělávání slabomyslných jedinců, užíván je nejčastěji v sovětské defektologii, v níž je jejím hlavním předmětem rozumově zaostalý jedinec, opírá se o poznatky z věd biologických, psychologických a vychází z principů pedagogických, těsně souvisí s obecnou pedagogikou, při výběru metod bere oligofrenopedagogika zřetel na zvláštnosti psychického stavu a rozvoje u slabomyslných dětí. (Sovák, 1978)

Od 2. světové války se na našem území používalo na dvacet termínů odkazujících na mentální retardaci, termíny používanými na našem území v období 1952 až 1989 se zabývali slovenští autoři Š. Vašek a I. Bajo v publikaci z roku 1994.

Tyto termíny jsou: *duševně vadní, duševně úchylní, duševně abnormální, duševně opoždění, duševně defektní, rozumově vadní, děti s vadným rozumovým vývojem, děti se sníženými rozumovými schopnostmi, rozumově zaostalí, intelektově vadní, intelektově úchylní, intelektově abnormální, slabomyslní, oligofrenní, mentálně vadní, mentálně defektní, mentálně deficientní, mentálně nenormální, mentálně abnormální, mentálně subnormní, mentálně nevyvinutí, mentálně opoždění, mentálně retardovaní*. (Bajo I., 1994)

¹ Mongoloidní děti – Downův syndrom byl jako klinicky odlišená diagnóza popsán v roce 1886 Johnem Langdonem Haydonem Downem (1828-1896). Který se pokusil o dělení idiotů dle rysů obličeje. Až v roce 1959 tři francouzští badatel, pod vedením Jerome Lejeune (nar. 1926), odhalili skutečnou příčinu tohoto onemocnění, a to autozomální aberaci dvacátého prvního chromozomu. (Černá, 2008)

1.2.2 Pojmy vztahující se k člověku s mentálním postižením dnes

V minulých dobách se praktikoval medicínský pohled na postižení, který zahrnoval pouze zkoumání a diagnostikování rozumové nedostatečnosti. Z dnešního hlediska je tento pohled nepřijatelný, neboť určoval životní cestu a obhajoval sociální vyloučení osob s postižením. Proto v současnosti dochází k úpravám a nejednotnosti definic postižení, dle sociálního (též ekologického) modelu. Neboť podle tohoto modelu není mentální, tělesné či smyslové postižení to, co zneschopňuje, oslabuje nebo znevýhodňuje, avšak je to důsledek znevýhodňujících vlivů ze strany společnosti. (Šiška, 2005)

V dnešní době se užívá především termínu mentální retardace, přičemž dochází k tendencím, kdy se především okolí (rodiče, nejbližší příbuzní) osob s mentální postižením snaží označovat takto postižené jedince, co nejméně jakýmkoli způsobem urážlivě, až dochází k přetváření terminologie a používání nejrůznějších mlhavých sousloví, které bývají dosti nepřesné a nedokáží vyjádřit charakteristiku handicapu daného jedince.

V některých zemích dochází až k extrémnímu překombinování termínů, kdy aby náhodou neznělo cokoli komukoli hanlivě, vytváří se neutrální označení, které však neodpovídá závažnosti postižení daného jedince. Dochází až k vyřazování jedinců z kategorie postižených či znevýhodněných, je otázkou, jestli takto vzniklé „neutrální“ označení jedinci s postižením nezpůsobí problémy, jimž by se se správným termínem označujícím jeho problém vyhnul.

„Místo termínu mentální retardace se objevuje termín *learning difficulty* (výukové těžkosti, obtíže), což spíše indikuje poruchy učení než mentální postižení.“ (Milan Valenta, 2009 str. 9)

Během historického vývoje došlo k několika změnám názvosloví, neboť „obsah, kterým pojímům dáváme, se někdy časem posouvá. A znamenají-li dokonce samy o sobě něco nepřiliš lichotivého, takový posun se přímo nabízí.“ (Hrdá, 2011 str. 66) Tyto změny evokuje nahlížení na osoby s postižením, které se mění, dnes je naprosto normální potkávat na ulicích lidi na vozíku, s bílou holí nebo s člověkem u kterého je na první pohled jasné, že má nějaké mentální postižení. Dnešní společnost se snaží všeobecnou inkluzi či integraci, což ve výsledku vypadá tak, že je naprosto běžné setkání s osobou s mentálním nebo jakýmkoli jiným postižením. Tito lidé už nejsou schovávaní někde za zdmi ústavu, jak tomu bylo v dobách minulých, avšak stále se ve společnosti objevují prvky nadřazenosti a předsudky, přestože se stále více rozšiřuje vliv zvyšování respektu k lidským právům. (Mužáková, 2013)

Můžeme jen předpokládat, jak se tyto trendy budou vyvíjet. „Bude záležet na tom, jak intenzivně budou lidé žít v dimenzi věčných hodnot k nimž se upírá jejich morální sebeurčení, aby kodifikovaná práva byla živou realitou a nikoli mrtvou literou.“ (Komárková, 1990, s. 79)

Dle mého názoru je dnes společnost na dobré cestě k všeobecnému přijetí jedinců s postižením, když si uvědomíme, jak je běžné, že se děti ve školkách, základních školách (a dále ve vyšších stupních vzdělávání) ve třídě setkávají, hrají si, naprosto normálně povídají a pomáhají dětem s postižením, je jasně viditelné, že naše nejmladší generace nevnímá osobu s postižením, jako něco neobvyklého, ale jako součást života, jak to má být. Toto se odráží i v jazyce, který je naším přirozeným prostředkem ke komunikaci a tím prvotním, co používáme při setkání s druhým člověkem a vzhledem k tomu, jak se dnes bez jakéhokoli předsudku lidé vyjadřují o setkání s jedincem či jedinci s postižením, vidíme, že k posunu vnímání ve společnosti všeobecně dochází a my to můžeme plně vnímat, zamyslíme-li se sami nad sebou a tím, jak vnímáme setkání s osobou s postižením – jako naprosto běžnou, normální věc.

Osobně věřím, že společnost má dobře nakročeno výrok: „S jinakostí se lidstvo snaží nejrůznějším způsobem a nejrůznějšími formami vypořádat. Pokouší se ji zapudit, idealizovat, zneužít, zastrášovat, eliminovat, glorifikovat, absorbovat“ (Prouzová, Květoňová R., 2011) překonat a vnímat jiné lidi především jako lidi. Avšak musím se zmínit o jistých rizicích, co sebou nese toto úplné zařazení osob s postižením do běžné společnosti a to, že o tzv. výhody, které tito lidé mají a můžou o ně přijít, což je velmi diskutabilní a je třeba vyřešit tyto záležitosti na úrovni legislativy, tak, aby bylo viditelné, že společnost netvoří rozdíly mezi člověkem a člověkem, avšak umožňuje kompenzace, jestliže na cestě k vzdělání, zaměstnání, běžnému životu člověka „něco“ stojí.

1.3 Etymologie termínů používaných v české psychopedie

Tato kapitola je věnována etymologii, tedy původnímu významu slov, překladu slov a jazyku, ze kterého jednotlivá slova pocházejí a jak se vyvíjí. Celá práce se zabývá posunem sémantického významu, což znamená významu, který slovo či termín nese v určité době a jak se tento momentální význam ve vztahu k různým vrstvám jazyka vyvíjí. Kapitola o etymologii termínů používaných v české psychopedie, nám má ukázat, z jakých slov užívané termíny vznikaly, a co tato konkrétní slova znamenají, jak se překládají.

Abych mohla vytvořit tuto kapitolu, prostudovala jsem několik vydání etymologických slovníků, jelikož v rámci termínů zkoumaných v této práci nedochází téměř k žádným rozdílům v zápise, rozhodla jsem se použít jako výhradní zdroj publikaci Český etymologický slovník Jiřího Rejzka z roku 2001, tento slovník není určen pouze vědecké obci, ale také široké veřejnosti, obsahuje také jazykově historické souvislosti, což u starších etymologických slovníků nebývá běžné.

Je důležité zmínit, že ne všechny termíny používané v české psychopedie se dají v etymologických slovnících nalézt, například slovní spojení mongoloidní dítě se v etymologických studiích nevyskytuje, nalezneme jej však ve slovníku lékařském (Valach, 1962) a defektologickém (Sovák, 2000), což nám sice osvětlí, co tento termín znamená, ale jeho původ nikoli.

Blbý - Jen v češtině; doloženo od Komenského (1592-1670); vzniklo z onomatopoií (slova používaná dětmi) bľlb; došlo k významovému posunu nesrozumitelně mluvící na hloupý. Toto slovo se vyskytuje i na Slovensku bebáti (žvanit), bébec (blbec)

Debil - Z latinského „dēbilis“, což znamená tělesně slabý. První část „de-“, je předponou od/z, druhá část není jednoznačná. Někteří však tvrdí, že toto slovo vzniklo z „de-hibilis“, tedy předpony „de-“ a „hibilis“, jež se překládá jakožto schopný, aktivní. Jiní tento termín spojují s latinským slovem „bil“ nebo „bel“, což znamená silný.

Demence - Z latinského „dēmentia“ což je volně překládáno jako šílenství, skládá se z předpony „dē-“, přeloženo jako předpona z/od a „mēns“ tedy mysl/duch.

Idiot -Z latinského „idiōta“ či „idiōtēs“ překládáno jako nevědomec nebo také jako laik a z řeckých slov „idiōtēs“ tedy soukromá osoba, laik, nevědomec a „idios“ překládáno jako zvláštní osoba.

Idio- (předpona) -Používáno ve složeninách, znamenající vlastní, zvláštní, sebe-. Z řeckého „idios“ tedy vlastní, osobní, zvláštní.

Imbecil -Z latinského „imbēcillius“ překládáno jako slabý, bez síly, vratký. Dle staršího výkladu z předpony „in-“, latinská záporka a „bacillus“ tady hůl, jakožto bez hole, postrádající oporu. Vypadá to jako lidová etymologie, nepotvrzená jazykovým výzkumem, avšak dle slovníku, pro nedostatek lepších výkladů je tato teorie mezi většinou autorů přijímána.

Retardace – Pochází z latinského „retardātiō“ tedy zdržení, meškání, nebo také „retardāre“ překládáno jako zdržovat, meškat. Složenina „re-“, znovu, opět a „tardāre“ zdržovat, meškat.

Oligofrenie – Překládá se jako slabomyslnost. Pojem utvořený ze spojení řeckého slova „oligos“ tedy malý, nepatrný, slabý a „frēn“ překládáno jako bránice, srdce, duše, mysl.

Mysl – Jedná se o všeslovanské slovo, tedy slovo používané ve všech slovanských jazycích s významem slova myšlenka. Vzešlo z praslovanského „myslь. V řečtině se vyskytuje slovo „mýthos“, překládáno jako slovo, řeš, myšlenka, vypravování.

2 Praktická část

2.1 Cíl praktické části

Cílem mé práce je zjistit, jak vnímají pojmy z psychopedie vyskytující se v aktivní i pasivní slovní zásobě generace současně žijící dnes vedle sebe v dnešním světě. Budu zjišťovat, zdali dochází k různému chápání pojmů mezi generací nejstarší a nejmladší, jak se postupně mění zařazování těchto pojmů do vrstev slovní zásoby, jestli vůbec k těmto změnám dochází. Hlavním cílem je zjistit, zda lidé mladšího věku vnímají a řadí pojmy dříve užívané jako lékařské/odborné termíny do skupin jazyka s pejorativním zabarvením, zda chápou tato slova jakožto urážlivá/ hanlivá, tedy ve spojitosti s osobou s mentálním postižením nepřijatelná. Věřím, že se mi podaří dokázat, jak se posunuje vnímání osob s mentálním postižením ve společnosti. Předpokládám, že na grafech uvidíme, jaké pojmy by si nejmladší generace (pod 18 let) nedovolila použít v běžném hovoru a na rozdíl od svých prarodičů je považují za urážlivé.

2.2 Metoda výzkumného šetření

V rámci své praktické části bakalářské práce, jsem si zvolila kvantitativní výzkum formou dotazníku. Teto způsob výzkumu je podle mne nejvhodnější pro názornou ukázkou, toho jak se ve společnosti mění používání termínů a jak je jednotlivé generace vnímají. Cílem je srovnat názory většího počtu respondentů a také posoudit názory několika generací. Vše je promítáno do grafů, které jsou hlavním ukazatelem zjištěných údajů. Uvědomuji si také nevýhody této formy výzkumu, mezi které patří například špatně pochopitelně sestavené otázky pro všechny respondenty, nepravdivé podání informace od respondenta, čímž může docházet ke zkreslení celého výzkumu. Hlavním úkolem dotazníku je zachycení dat, tedy nesnaží se danou problematiku zkoumat hloubkově.

2.2.1 Dotazník jako metoda výzkumného šetření

Metody výzkumu:

- a) induktivní metoda – pozorování jednotlivých jevů, hledání pravidelností, vytváření teorie o vzájemných vztazích
- b) deduktivní metoda – teoretický problém převeden do hypotézy (předpokládá vztahy mezi jevy)

Kvantitativní výzkum pomocí dotazníku, používá deduktivní metodu, kdy testuje hypotézu stanovenou teoretickou otázkou, tuto teoretickou otázku přepracovává do formy výzkumu.

Nejpoužívanější metodou sociologického výzkumu je dotazník, s výsledky tohoto druhu výzkumu se můžeme setkat ve všech médiích. Dotazník můžeme popsat, jako souhrn předem vybraných otázek, které mají funkci řízeného rozhovoru a slouží k získání dat. Dotazník je efektivnější než rozhovor, neboť je méně časově náročný a je možno s minimálním úsilím shromáždit velký počet dotazovaných, které můžeme kvantifikovat.

Dotazníkové šetření vzniká na základě něčího požadavku, tedy požadavku určitého subjektu. Takovýmto subjektem může být kdokoli, nejčastěji vědecká skupina či jednotlivec, soukromá firma, tiskové agentury, stát (politické strany, ministerstva atd.). Takovéto subjekty obvykle mají potřebu zjistit odpověď na jistou otázku, která představuje podporu nebo řešení jejich problému. Účel šetření lze tedy specifikovat a chápat jako využití výsledků šetření k získání určité informace nebo zdroje pro potřeby zadavatele.

Základem vzniku dotazníku je tzv. pracovní hypotéza, tedy ujasnění si cíle výzkumu, mít tvrzení předpokládající souvislost mezi dvěma či více proměnnými, které musí být platné a měřit to, co skutečně měřit chceme. (Šubrt, 2000)

O kvalitě dotazníku rozhoduje: zdali otázky směřují k cíli, zda jsou otázky konkrétní a jasné, jaká je velikost vzorku, jestli jsme vhodně zvolili cílovou skupinu respondentů (věk, bydliště, pracovní aktivita, vzdělání), odpovědi jsou anonymní či identifikovatelné, jaký je způsob výzkumu (osobní, telefonický, na internetu).

Typy otázek:

- a) uzavřené
- b) otázky s odpovědí ano-ne
- c) otázky otevřené

Většina dotazníků je vytvářena za účelem informovat o aktuálním stavu věci nebo veřejném mínění o určitém tématu. Prakticky jde o hledání odpovědi, která nemůže být vyřešena názorem jednoho jedince.

2.2.2. Výzkumné šetření formou dotazníku v této bakalářské práci

Dotazník (viz. Příloha 1) se skládá ze tří částí: část úvodní (představení, důvod šetření, krátké uvedení do problematiky), šetření (informace o respondentovi, představení skupin, do kterých má respondent přiřadit pojem, samotné pojmy), poděkování.

Dotazník jsem přizpůsobila cíli, kterého jsem chtěla docílit, tedy názorně ukázat, že mezi generacemi dochází k různým názorům na pojmy používané na našem území v souvislosti s mentální retardací. Vytvořila jsem čtyři skupiny, dle vrstev slovní zásoby, do kterých respondenti zařazovali šestnáct pojmů. Skupiny byly voleny tak, aby do nich byli schopni zařadit pojem jedinci v různém věku, z různých sociálních vrstev a s různým vzděláním, přizpůsobila jsem také pojmenování skupin, dle možností respondentů na úkor odbornosti. Tyto skupiny jsou:

- a) odborný/lékařský termín
- b) běžně používané slovo
- c) slovo urážlivé/hanlivé
- d) slovo sprosté/ vulgární

Do dotazníku jsem vybírala pojmy, jež se na našem území vyskytovaly už od doby Komenského, po pojmy, které se používají v souvislosti s mentálním postižením, specifičtěji mentální retardací v dnešní době. Vybrala jsem šestnáct pojmů, které se běžně vyskytují ve slovní zásobě, mým záměrem bylo, aby byly známé, pro všechny respondenty, tedy, aby jim každý byl schopen porozumět a znal je v souvislosti s mentálním postižením. Pojmy jsem volila jak původně české, tak pocházející z jiných jazyků a jsou to tyto: retardace, idiot, idiocie, slaboduchý, debil, debilita, demence, slabomyslný, blbec, imbecil, slabomyslnost, imbecilita, down, Downův syndrom, mongolismus, mongol.

Do výzkumu jsem zařadila i pojem, který nevyjadřuje mentální retardaci (demence), ale přímo souvisí se slovníkem používaným v oblasti mentálního postižení a názvosloví by bez tohoto výrazu bylo neúplné, především je mým záměrem ukázat jak se vyvíjí mínění o těchto pojmech a pro ucelený výsledek jsem do výzkumu zařadila i pojem demence.

2.3 Charakteristika zkoumaného vzorku respondentů

V praktické části své bakalářské práce jsem se rozhodla věnovat výzkumu, kdy jsem oslovila tři kategorie respondentů. Kategorie dle věku respondentů:

- a) pod 18 let
- b) od 18 do 50 let
- c) nad 50 let

Tyto hranice jsem volila vzhledem k vlastnostem jazyka a času, který potřebuje ke změně, hranice změny jazyka je sedmdesát pět let, avšak první projevy změny jazyka jsou zřetelné po třiceti letech, tedy po jedné generaci. Můj výzkum se zaměřuje právě na změny jazyka v oblasti odborných termínů psychopedie používaných v různých vrstvách slovní zásoby. Z tohoto důvodu jsem si vybrala takovéto rozdělení kategorií respondentů, tedy dělení podle generací. Respondenty nejmladší kategorie do 18 let jsem získala díky ochotnému učitelskému sboru na Základní škole Frýdlant n. O. Náměstí T. G. Masaryka. Umožnili mi rozdat dotazníky ve dvou sedmých třídách. Jedná se o žáky narozené v letech 2000 a 2001, tento ročník jsem zvolila, protože jsou to dle mého názoru nejmladší dostatečně staré děti, aby byly schopny zařadit termíny použité v dotazníku do určených skupin. Také vzhledem k tomu, že na tuto základní školu dochází od 6. třídy žáci z širokého okolí, jsem zvolila třídu, která už je na škole vzhledem k datu vyplňování dotazníku (říjen) plně aklimatizovaná. Vzhledem k různorodosti rodin, ze kterých pochází žáci na této škole, jedná se o děti z různých sociálních vrstev i lokalit, jak z malých vesnic do tisíce obyvatel, tak děti přistěhované z velkých měst (Ostrava). Děti vyrůstají v rodinách, kde se velmi liší zaměstnání a dosažené vzdělání rodičů, dle těchto indicií se také liší přístup k dětem. Z tohoto důvodu jsem si vybrala právě tuto školu a považuji tento vzorek za dostatečně heterogenní pro svůj výzkum. V kategorii do 18 let se mi podařilo získat 63 respondentů.

Prostřední skupinu respondentů ve věku 18 až 50 let jsem oslovovala ve svém okolí, jedná se především o členy rodin mých vrstevníků, takže většinou rodiče a nejbližší příbuzní. Dále se mezi respondenty objevují vyučující na základní škole, škole mateřské, a také zaměstnanci Zdravotnického střediska ve Frýdlantu nad Ostravicí. Tento vzorek respondentů je tedy velmi různorodý, co se týče vzdělání – od dokončené pouze základní školy, jedinců s výučním listem, přes dokončenou střední školu s maturitou, k vysokoškolsky vzdělaným učitelům či lékařům. Povedlo se mi získat velmi různorodě vzdělané lidi, což je pro objektivitu výzkumu nejvhodnější. Nalézání respondentů z této kategorie nebyl příliš velký problém, téměř každý oslovený člověk byl ochoten zapojit se do výzkumu, nakonec se mi podařilo získat 32 respondentů v kategorii od 18 do 50 let.

Nejstarší kategorií jsou korespondenti nad 50 let. Pokoušela jsme se získat, co nejrovnorodější skupinu, jako se mi podařilo v kategorii 18 až 50 let, avšak překvapilo mne, kolik lidí mi odmítlo mnou prosbu o vyplnění dotazníků. Snažila jsem se respondenty získat mezi klienty Domova pro seniory ve Frýdlantu nad Ostravicí, jenže většina oslovených klientů mi rovnou řekli, že se odmítají na čemkoli podobném podílet, ačkoli jsem je seznámila s tím, že se jedná o anonymní výzkum, který není zaměřen na jakoukoli znalost či informace o nich samotných. Podařilo se mi získat pouze pět klientů z tohoto domova, kteří byli ochotní za mé asistence (čtení a napovídání, jaké jsou možnosti odpovědi) vyplnit dotazník. Další respondenty této kategorie se mi podařilo získat mezi obyvateli vesnice, ve které bydlím – Pstruží (Moravskoslezský kraj), jedná se především o obyvatele aktivní, zapojující se do běžného i kulturního chodu vesnice. Dosažené vzdělání respondentů z kategorie nad 50 let je většinou střední škola zakončená maturitou, střední škola s výučním listem nebo dokončená pouze základní škola. Vysokoškolsky vzdělaní respondenti se objevují ojediněle (pouze 3 respondenti). Zajímavé u této kategorie bylo, že někteří respondenti u některých termínů vyplnili, že je neznají, jednalo se o termíny down a Downův syndrom, blíže se tomuto faktu budu věnovat v kapitolách věnujícím se těmto termínům. Celkově se mi podařilo získat 25 respondentů.

Obtížnost získávání respondentů se lišila s každou kategorií, neboť nalézání minimálně třiceti jedinců, ochotných vyplnit dotazník, na jednom místě není nic jednoduchého především u starších ročníků, když je pro výzkum nejlepší heterogenní skupina s různými druhy zaměstnání a vzdělání. Nejjednodušší bylo získávání vyplněných dotazníků na základní škole, kde je pohromadě mnoho žáků a většinou se ochotně zapojí do jakékoli aktivity jiné, než je výuka mají-li možnost. S kategorií prostřední byla tato činnost složitější, především protože nalézt

potřebnou skupinu na jednom místě je téměř nemožné, bylo nutné obcházet a objíždět mnoho stanovišť, kde bylo pravděpodobné narazit na ochotné jedince. Nejvíce starostí mi přineslo nelézání respondentů z nejstarší kategorie, jak už jsme zmiňovala, mnoho lidí tohoto věku mě odmítlo už při prvním oslovení, tudíž bylo nutné obrátit se na přátele, kteří mi pomohli rozšířit dotazníky mezi své rodiče a prarodiče. Testovaný vzorek respondentů pochází převážně z Moravskoslezského kraje. Celkově hodnotím nasbíraný počet vyplněných dotazníků za velmi úspěšný, vzhledem k tomu, jaké negativní pocity jsem měla při prvních neúspěšných pokusech získat respondenty. Do výzkumu k mé bakalářské práci se mi podařilo zapojit 120 respondentů.

2.4 Popis k výsledkům výzkumného šetření

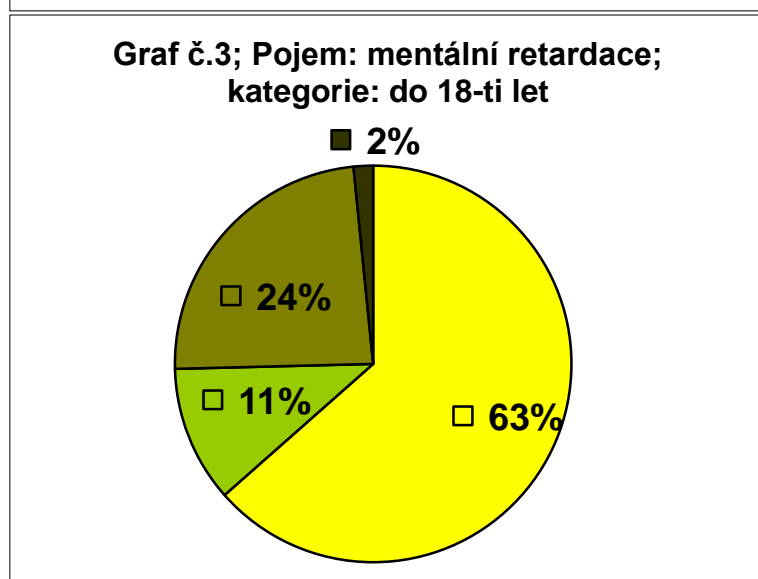
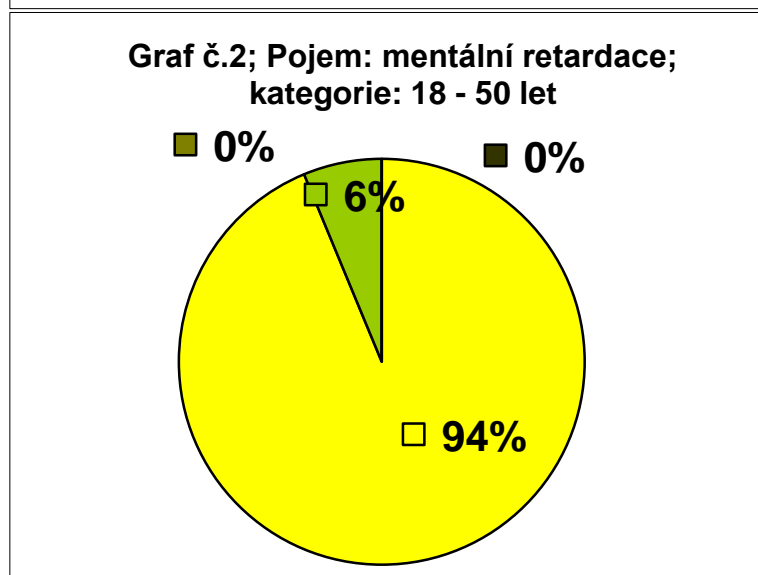
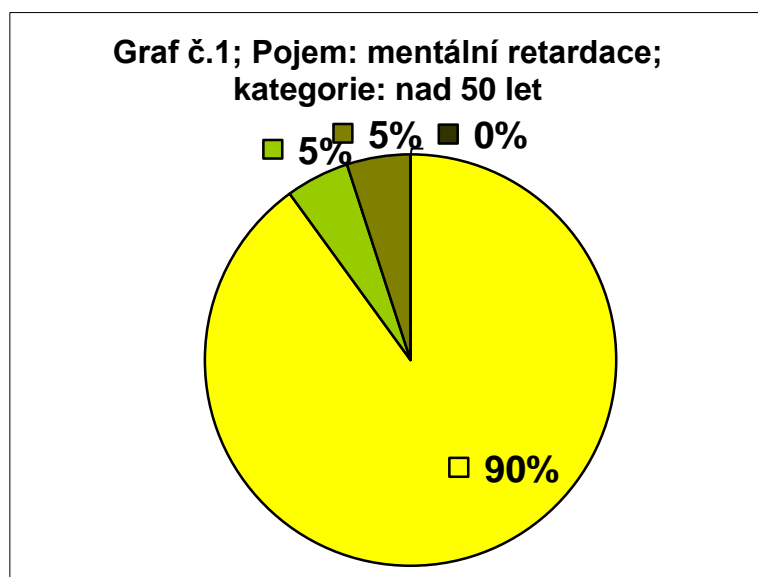
V této kapitole představuji data získaná pomocí dotazníku, vzhledem k lepší přehlednosti jsou pod sebou umístěny grafy v pořadí:

- a) Kategorie nad 50 let
- b) Kategorie od 18 do 50 let
- c) Kategorie pod 18 let.

Vedle grafů se nachází komentář obsahující srovnání grafů k danému pojmu a reakci na výsledek šetření. Rozhodla jsem se poukázat na nejvýraznější rozdíly, které mezi sebou mají grafy jednotlivých kategorií, tedy rozdíly v tom, jak respondenti zařazovaly pojem do skupin, zastupujících jednotlivé vrstvy slovní zásoby.

Pod komentářem se vždy nachází legenda, kde je uvedeno, jaká barva značí, kterou skupinu do níž mohli respondenti zařadit pojem.

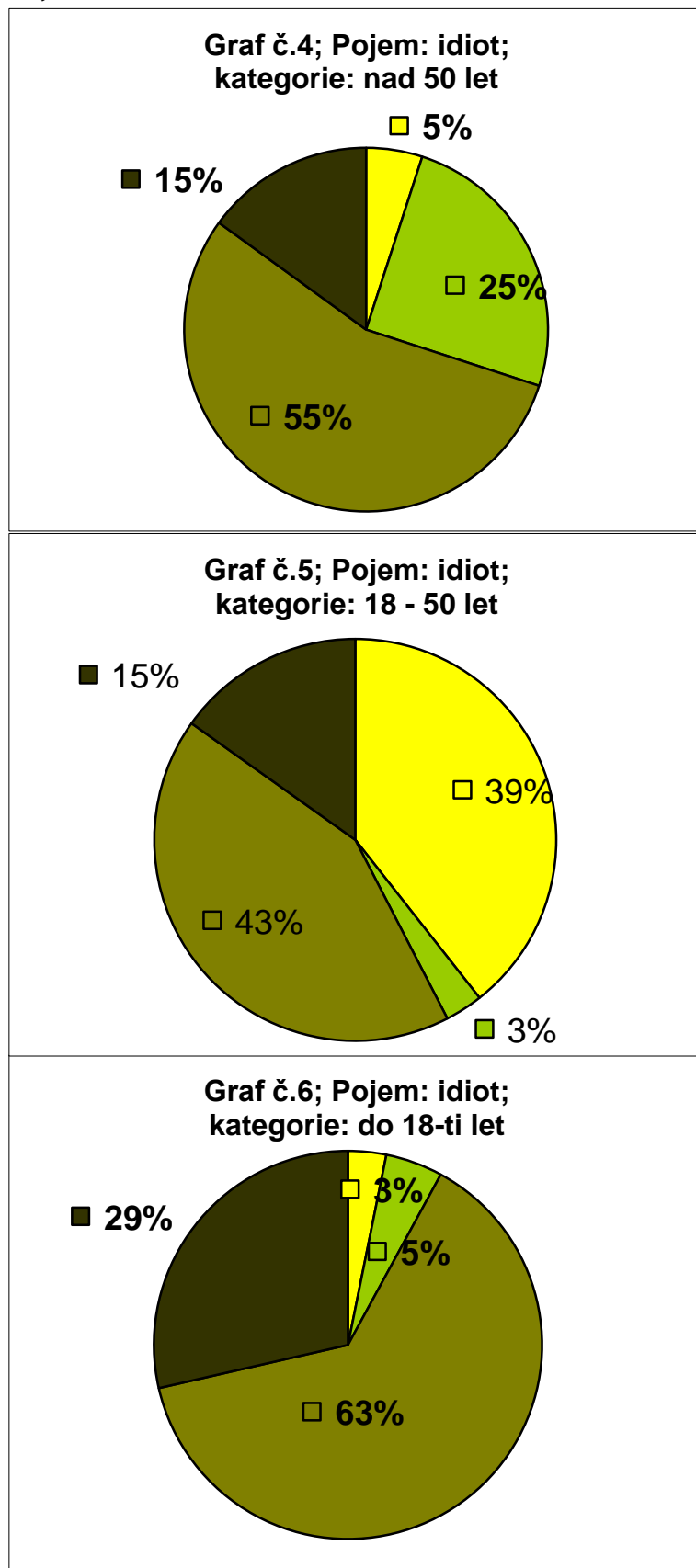
Pojem mentální retardace

Na základě porovnání grafů týkajících se pojmu mentální retardace je zřejmé, že skupina respondentů pod 18 let (až 24%) vnímá tento pojem jako mnohem hanlivější, než respondenti staršího věku, kdy 90 a více procent, respondentů nad 20 i nad 50 let, zařadilo tento pojem ke kategorii lékařský termín/slovo odborné. Můžeme z tohoto zjištění vyvodit, že slovo retardace získává pejorativní nádech pouze u generace mladší, tedy lze v příštích letech očekávat, že bude vyžadováno tento termín nahradit, neboť již dnes je u nejmladších respondentů vnímán jakožto urážka.

- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (sprosté) slovo

Pojem idiot

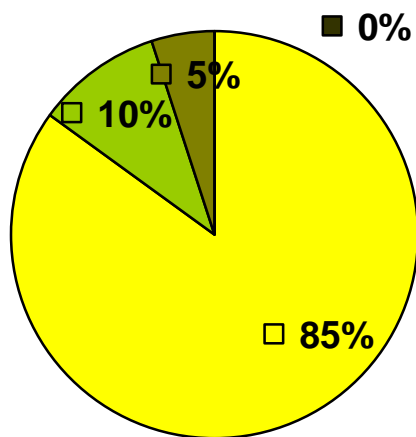

Tento pojem je překvapivě vyrovnaně mezi generacemi vnímán jakožto slovo urážlivé či vyloženě sprosté, grafy ukazují, že čísla u všech kategorií jsou velmi vyrovnaná. Avšak je zajímavé, že u kategorie od 18 do 50 let velké procento respondentů (39%) přesvědčeno, že se jedná o lékařský termín. Vysvětlení můžeme hledat v postupném vzdělávání, tedy ve velké pravděpodobnosti setkání se s tímto pojmem v publikacích, článcích či ve výkladu vyučujících, kdy díky svým možnostem má tato generace přístup a zájem o odbornost.

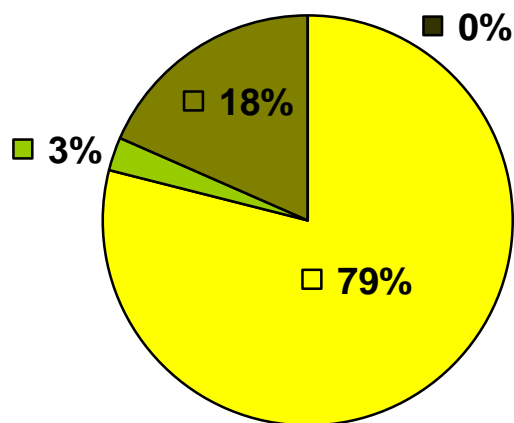
- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (společné) slovo

Pojem idiocie

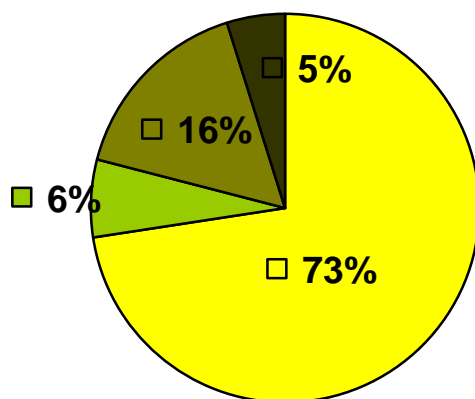
**Graf č.7; Pojem: idiocie;
kategorie: nad 50 let**

**Graf č.8; Pojem: idiocie;
kategorie: 18 - 50 let**

**Graf č.9; Pojem: idiocie;
kategorie: do 18-ti let**

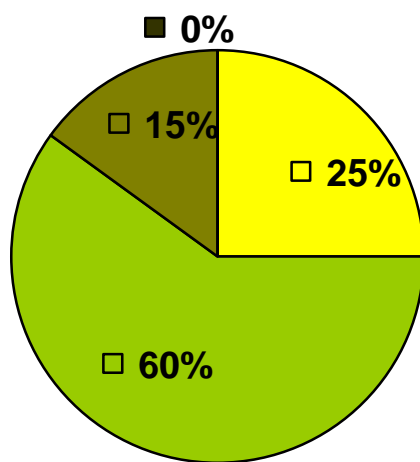

Naprostá většina respondentů považuje toto slovo za odborné/lékařský termín (kategorie nad 50 let 85%, kategorie od 18 do 50 let 79% a kategorie pod 18 let 73%). Vidíme rozdíl mezi vnímání slova jakožto urážlivé/hanlivé u nejstarší generace je to pouze v patnácti procentech, zatímco u mladších generací je to až o deset procent více (kategorie 18 až 50 let 18 % a kategorie pod 18 let 16%) Je také třeba zaregistrovat existující procento (5%) respondentů do 18 let, kteří tento pojem vnímají vulgárně, což se u starších respondentů nevyskytuje.

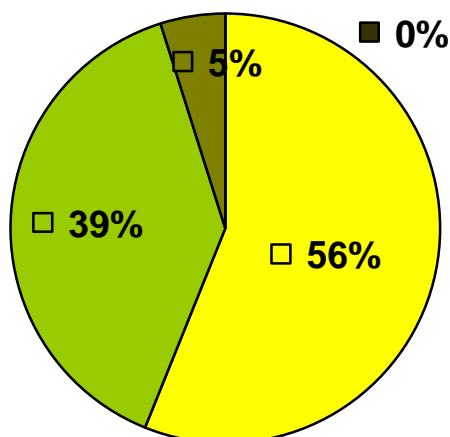
- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (sprosté) slovo

Pojem slaboduchý

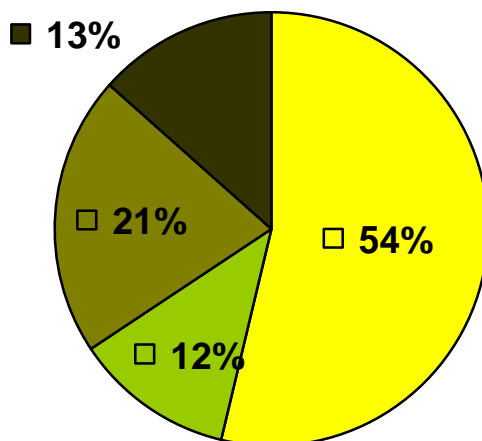
**Graf č.10; Pojem: slaboduchý;
kategorie: nad 50 let**

**Graf č.11; Pojem: slaboduchý;
kategorie: 18 - 50 let**

**Graf č.12; Pojem: slaboduchý;
kategorie: do 18-ti let**

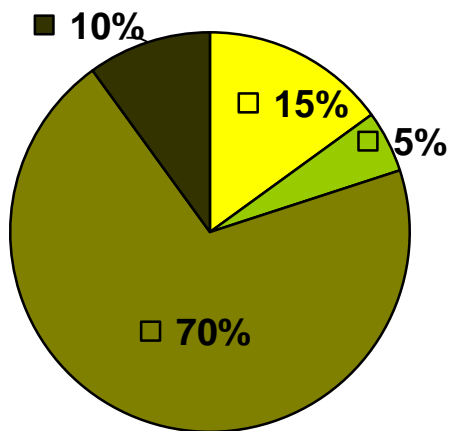

Na těchto grafech lze pozorovat vývoj pojmu slaboduchý. U nejstarší generace vidíme největší procento označení pojmu, jako běžně užívané slovo. Zatímco u respondentů od 18 do 50 let vidíme, že převládá označení slova slaboduchý, jakožto termínu/odborného názvu, toto přesvědčení vidíme i na grafu respondentů pod 18 let. Vysvětlení můžeme hledat ve snadnější možnosti setkaní se s tímto pojmem použitým v odborné literatuře. Tato možnost je mnohem přístupnější, díky snadnějšímu získávání informací a přístupnosti odborných textů široké veřejnosti díky informačním technologiím, které respondenti nad 50 let nevyžívají nebo neměli možnost využívat, tak hojně jako generace mladší.

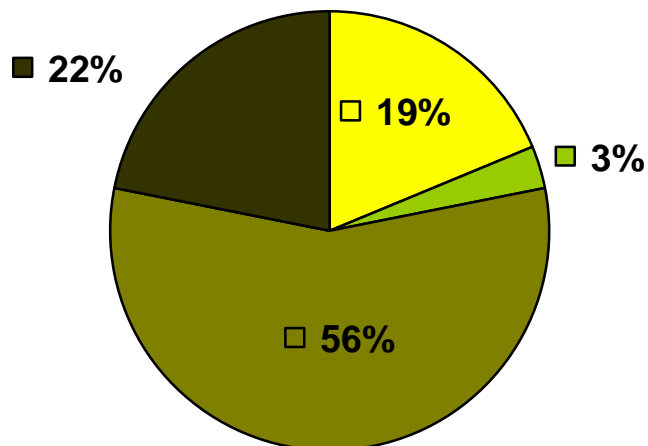
- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (sprosté) slovo

Pojem debil

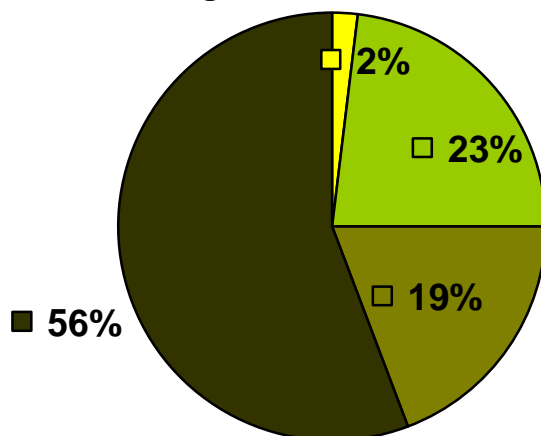
**Graf č.13; Pojem: debil;
kategorie: nad 50 let**

**Graf č.14; Pojem: debil;
kategorie: 18 - 50 let**

**Graf č.15; Pojem: debil;
kategorie: do 18-ti let**

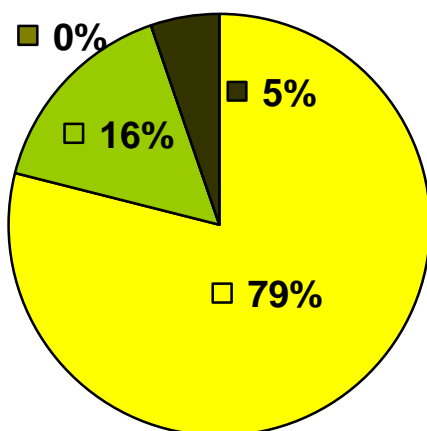

Porovnáváme-li grafy kategorie 18 až 50 let s kategorií nad 50 let, vidíme ne příliš výrazné rozdíly ve vnímání tohoto pojmu, leč zaznamenáváme vyšší procento (22% oproti 10%) respondentů, jež přiřadili k pojmu *debil* význam sprostý/vulgární. Nárůst respondentů s tímto názorem rapidně narůstá v kategorii pod 18 let, kde už se jedná o více než 50 procent, je tedy zřejmé, že pro více než polovinu mladé generace je tento pojem naprosto nepřipustný pro označení osoby s mentálním postižením.

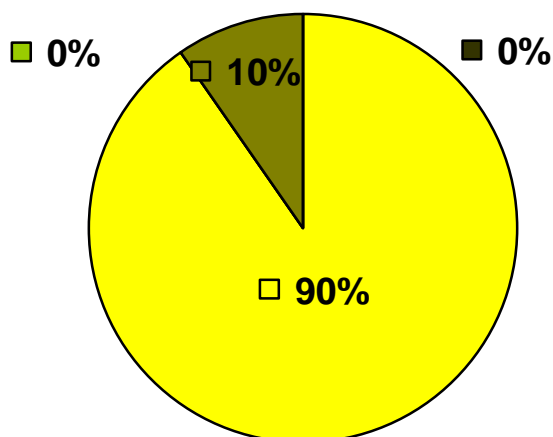
- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (sprosté) slovo

Pojem debilita

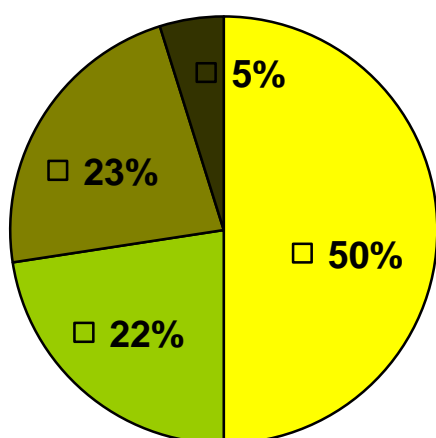
**Graf č.16; Pojem: debilita;
kategorie: nad 50 let**

**Graf č.17; Pojem: debilita;
kategorie: 18 - 50 let**

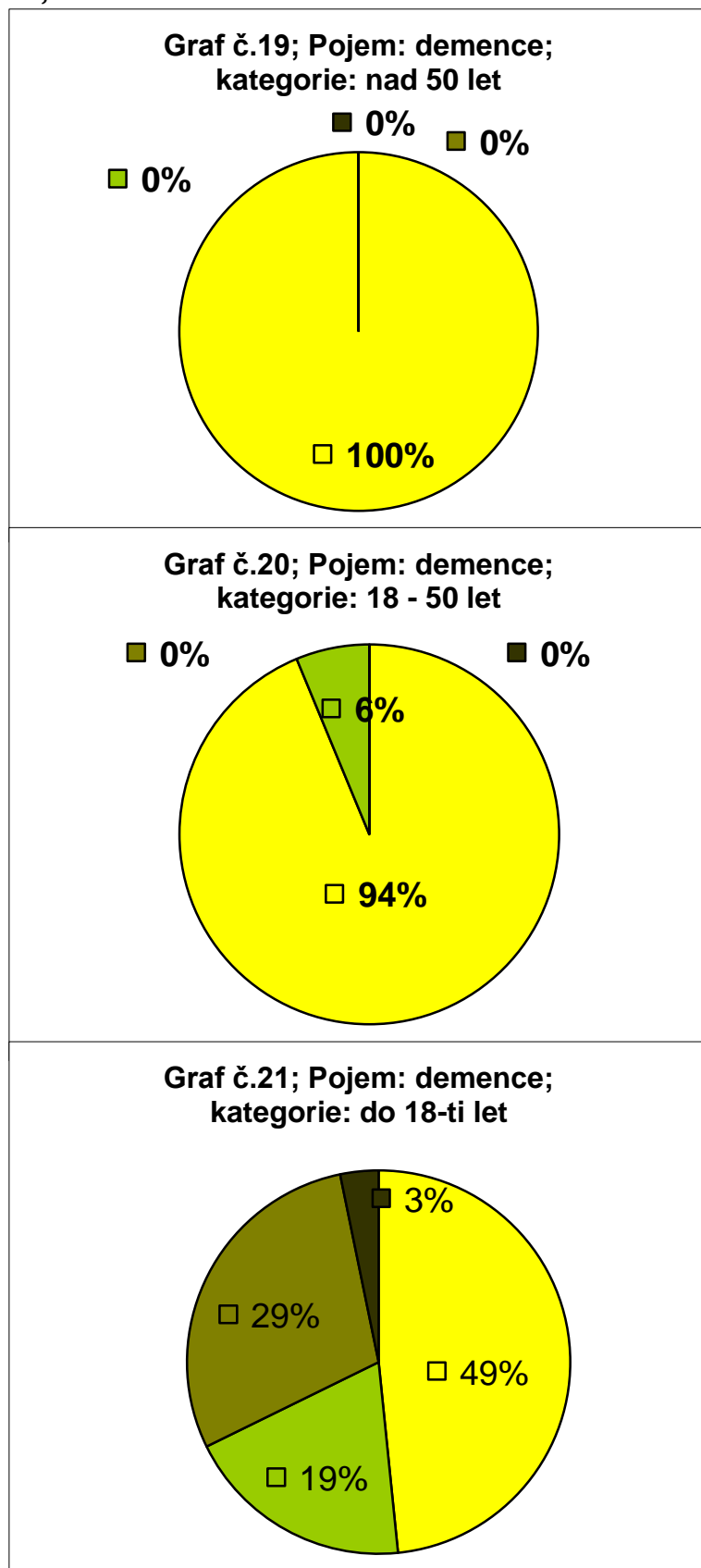
**Graf č.18; Pojem: debilita;
kategorie: do 18-ti let**

O tomto pojmu většina respondentů smýšlí jako o lékařském/odborném termínu, avšak vyskytují se jisté rozdíly, především u kategorie respondentů nad 50 let vnímá pojem debilita jako běžně používané slovo 16 procent, kdežto v kategorii 18 až 50 let takto nikdo neodpověděl, naopak v kategorii pod 18 let se znovu objevuje tato možnost a to až u 20 procent. Taktéž bychom měli zaregistrovat rozdíl v zařazení pojmu do skupiny slovo hanlivé/urážlivé, tato možnost se u respondentů nad 50 nevyskytuje, u respondentů ve věku od 18 do 50 let takto volilo 10 procent a u nejmladší kategorie zvolilo možnost zařazení jako slovo hanlivé/urážlivé až 23 procent respondentů. U tohoto pojmu pozorujeme postupnou změnu ve vnímání sémantického významu s postupem času napříč generacemi vedle sebe žijících.

- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (sprosté) slovo

Pojem demence

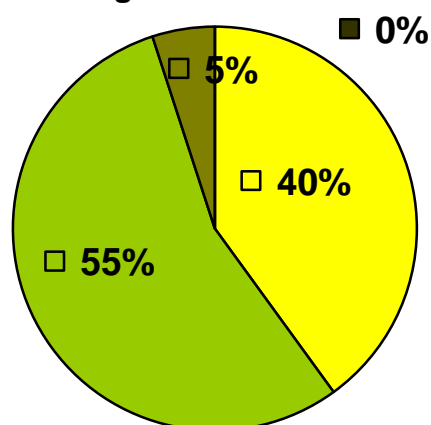

Tento pojem byl zařazen do mé praktické části, především pro doplnění pojmů tradičně se vyskytujících ve spojitosti s mentálním postižením, přestože se v teoretické části věnuji pouze pojmům pojmenovávající mentální retardaci, tedy postižení vrozené. Výsledek průzkumu tohoto pojmu předně demonstruje posun sémantického významu slova, na grafech vidíme, že respondenti nad 50 let, ve 100 procentech vnímají pojem demence jako lékařský termín, u respondentů mladších od 20 do 50 let se vyskytuje možnost použití tohoto pojmu jako běžně používané slovo a u nejmladších zástupců průzkumu se vyskytuje možnost běžně používané slovo (19%), slovo hanlivé/urážlivé (29%) a také možnost slovo sprosté/vulgární (3%). Je tedy zřejmé, že tento pojem získává pejorativní zabarvení, jež je vnímáno především nejmladšími.

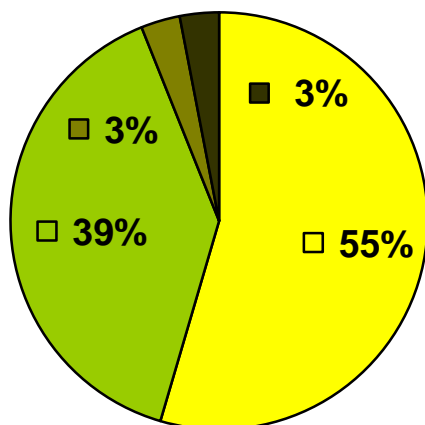
- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (spřesté) slovo

Pojem slabomyslný

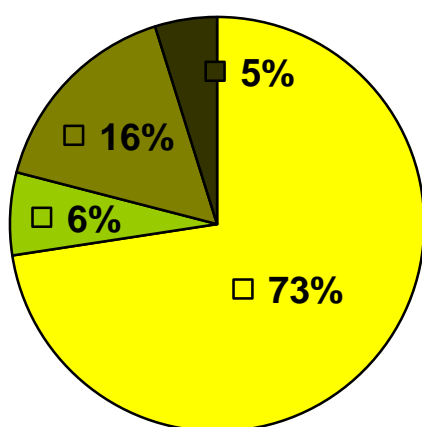
**Graf č.22; Pojem: slabomyslný;
kategorie: nad 50 let**

**Graf č.23; Pojem: slabomyslný;
kategorie: 18 - 50 let**

**Graf č.24; Pojem: slabomyslný;
kategorie: do 18-ti let**

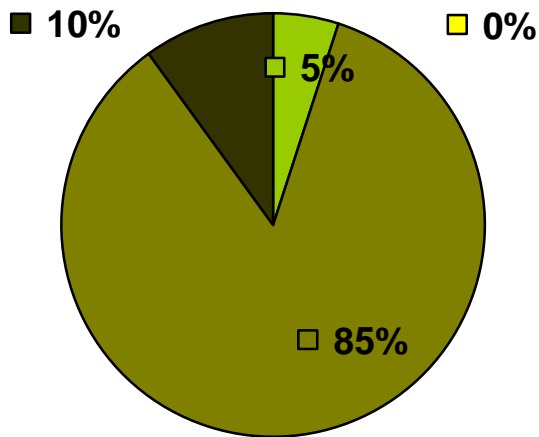

Dle grafů lze usuzovat, že pojmem slaboduchý považuje většina respondentů nejstarší kategorie nad 50 let za běžně používané slovo, zatímco kategorie respondentů mladších jej považují spíše jako lékařský/odborný termín. Nejvýrazněji to vidíme u kategorie do 18 let, kdy tuto možnost zvolilo 73 procent respondentů. Vysvětlení tohoto výsledku můžeme hledat menší frekventovanosti používání pojmu slabomyslný v běžném hovoru, především u mladší generace. S tím souvisí malé procento respondentů, jež zařadilo pojem slabomyslný mezi slupinu sprostých/vulgárních slov v kategorii 18 až 50 let (3%) a kategorii do 18 let (5%).

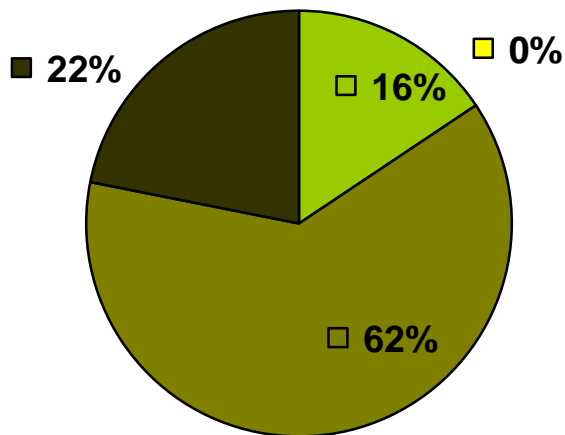
- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (spřsté) slovo

Pojem blbec

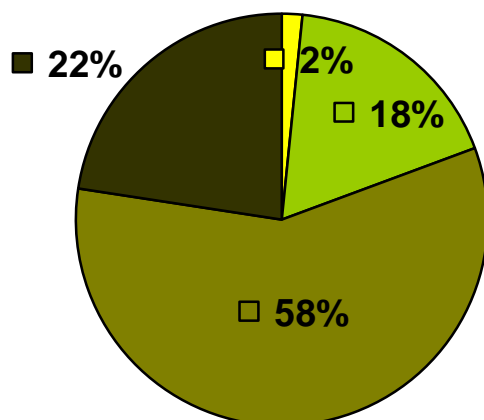
**Graf č.25; Pojem: blbec;
kategorie: nad 50 let**

**Graf č.26; Pojem: blbec;
kategorie: 18 - 50 let**

**Graf č.27; Pojem: blbec;
kategorie: do 18-ti let**

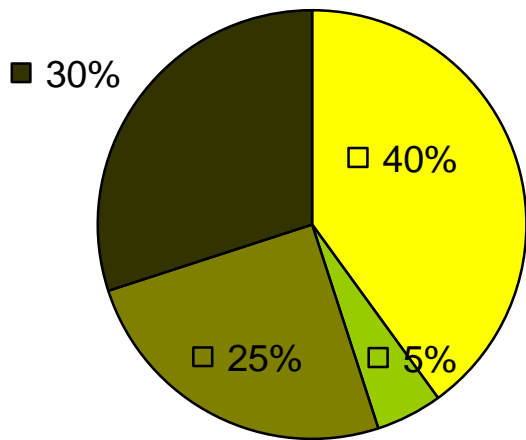

Naprostá většina všech respondentů považuje tento pojem za slovo urážlivé/hanlivé u kategorie nad 50 let 85 procent, kategorie od 18 do 50 let 62 procent a kategorie pod 18 let 58 procent. Ve všech kategoriích se objevuje velmi podobný počet procent v zařazení tohoto pojmu do skupiny běžně používané slovo (kategorie nad 50 let 5%, od 18 do 50 let 16% a pod 18 let 18%) či sprosté/vulgární slovo (kategorie nad 50 let 10%, od 18 do 50 let 22% a pod 18 let 22%). Zajímavé je, že v nejmladší kategorii se objevili respondenti, kteří k tomuto pojmu přiřadili skupinu odborný/lékařský termín.

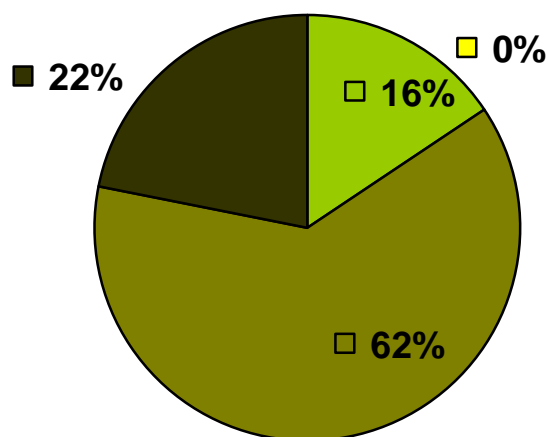
- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (prosté) slovo

Pojem imbecil

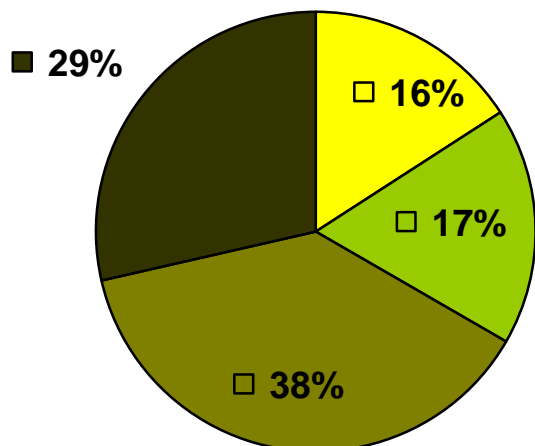
**Graf č.28; Pojem: imbecil;
kategorie: nad 50 let**

**Graf č.29; Pojem: imbecil;
kategorie: 18 - 50 let**

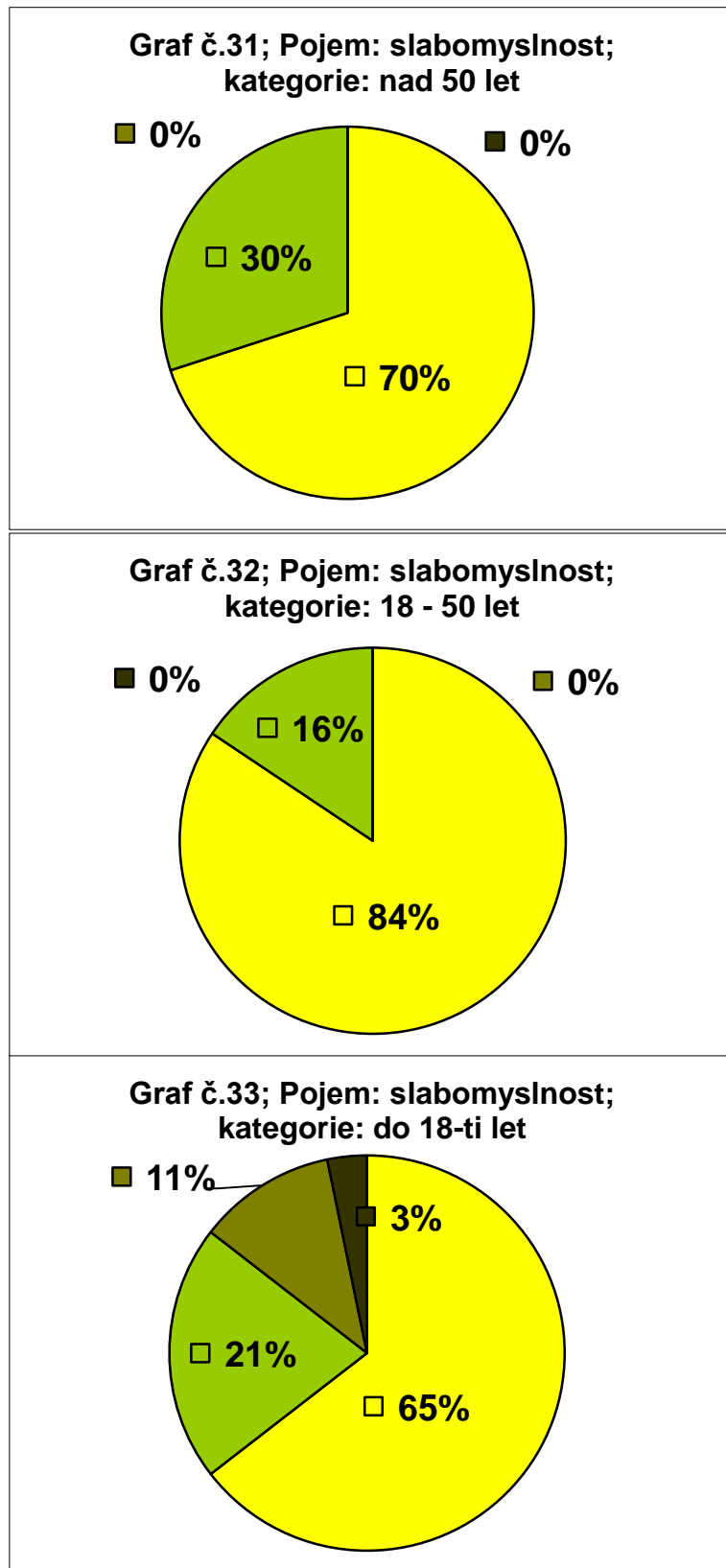
**Graf č.30; Pojem: imbecil;
kategorie: do 18-ti let**

Z grafů je patrné, že v kategoriích jsou velké rozdíly v názorech, jak tento pojem zařadily do jednotlivých skupin. Nejstarší kategorie nad 50 let nejčastěji (40%) zařadila tento pojem do skupiny odborný/lékařský termín, avšak pouze o 10 procent respondentů méně (30%) zvolilo možnost sprosté/vulgární slovo, což je úplný opak. V kategorii od 18 do 50 let byla nejčastěji zvolenou skupinou slovo hanlivé/urážlivé, téměř vyrovnaně byly voleny možnosti běžně používané slovo (16%) a slovo sprosté/vulgární. Žádný z respondentů v kategorii pod 18 nad 50 nikdo nezvolil možnost slovo odborné/lékařský termín na rozdíl od ostatních kategorií.

- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (sprosté) slovo

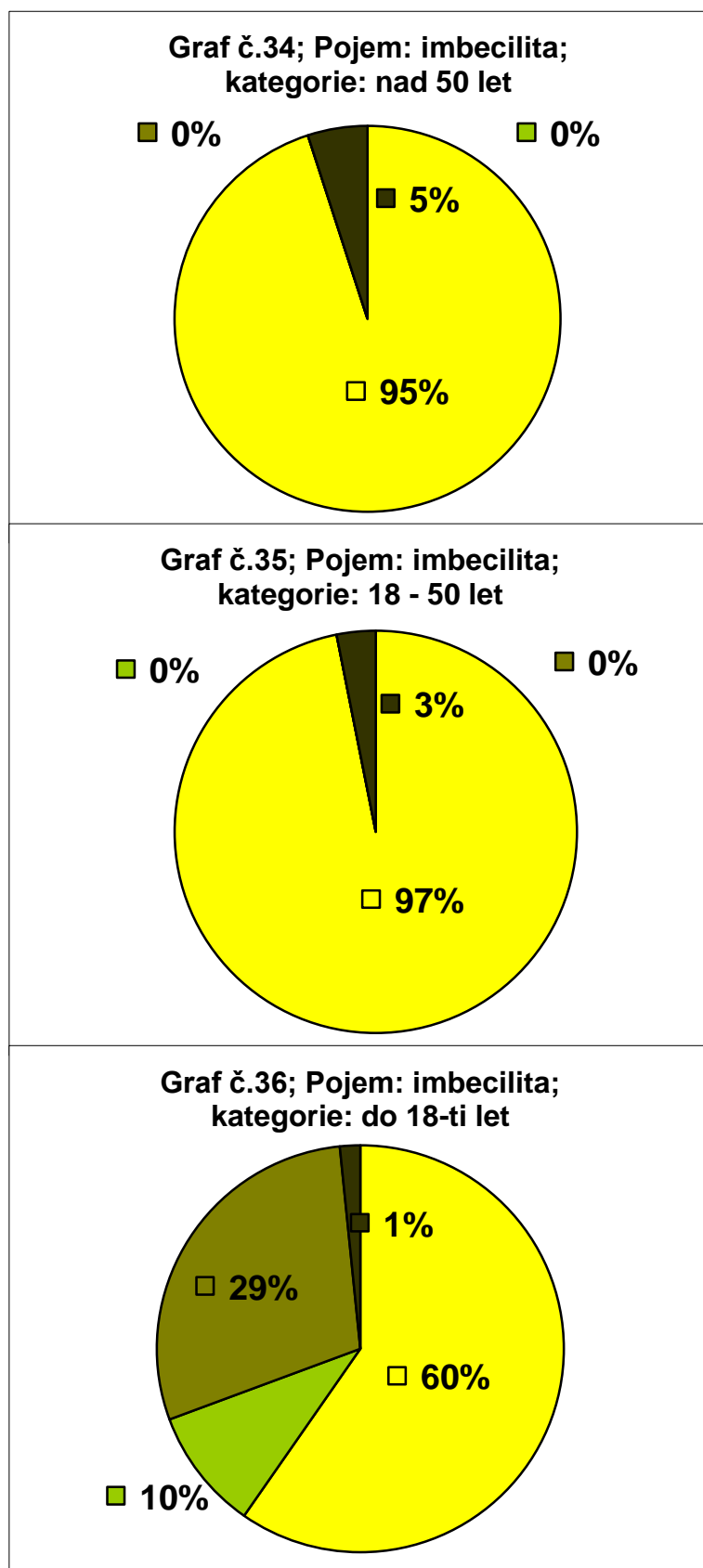
Pojem slabomyslnost

Tento pojem většina respondentů zařadilo do skupiny odborný/lékařský termín (kategorie nad 50 let 70%, 18-50 let 84%, pod 18 let 65%). Ačkoli u kategorie nad 50 let a od 18 do 50 let žádný respondent nezvolil možnost slovo urážlivé/hanlivé či sprosté slovo u kategorie pod 18 let se tyto možnosti objevily, a to možnost slovo urážlivé/hanlivé až v jedenácti procentech a jako slovo vulgární/sprosté určily pojem slabomyslnost tři procenta respondentů z nejmladší kategorie. Můžeme v tom vidět posun chápání tohoto pojmu u nejmladší generace.

- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (sprosté) slovo

Pojem imbecilita

U tohoto pojmu je patrné, že kategorie respondentů nad 50 let a kategorie od 18 do 50 let se téměř shodly v chápání tohoto pojmu a to v zařazení do skupiny odborný/lékařský termín (kategorie nad 50 let 95%, 18-50 let 97%). Je však nutné dodat, že zbývající respondenti z těchto kategorií měli naprosto odlišný názor na pojem imbecilita a zařadili jej do skupiny slov vulgárních/sprostých (kategorie nad 50 let 5%, 18 až 50 let 3%). Naprosto odlišný je graf nejmladší kategorie, ačkoli zůstává nejčastěji volenou možností skupina odborný/lékařský termín stalo se tak v 60%, což je velký rozdíl oproti starším kategoriím respondentů. Na tomto grafu vidíme, že druhou nejčastěji volenou možností je slovo urážlivé/hanlivé, toto značí, že velká skupina respondentů (29%) této kategorie vnímá u tohoto pojmu rozdílné citové zabarvení, než ostatní respondenti, taktéž zajímavým zjištěním je, že deset procent respondentů kategorie

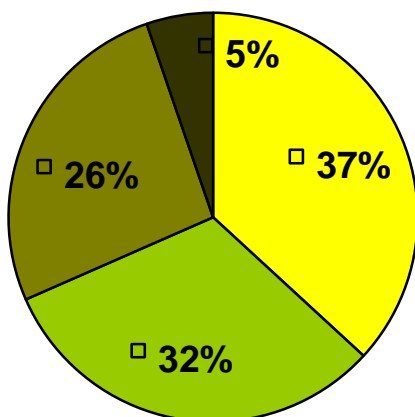
pod 18 let volilo možnost běžně používané slovo, což se u jiných kategorií také nevyskytuje, důvod takového rozdílu můžeme hledat v možnosti, že se stále více veřejně mluví o

problematice mentálního postižení, tudíž se nejmladší generace setkává s podobnými pojmy častěji a považuje tak tyto pojmy za běžně užívané.

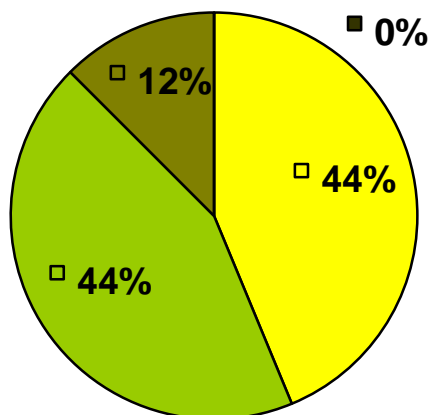
- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (sprosté) slovo

Pojem down

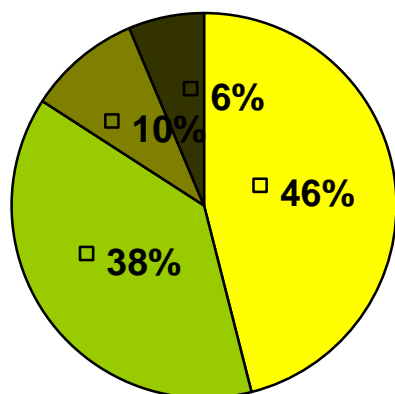
**Graf č.37; Pojem: down;
kategorie: do 50 let**

**Graf č.38; Pojem: down;
kategorie: 18 - 50 let**

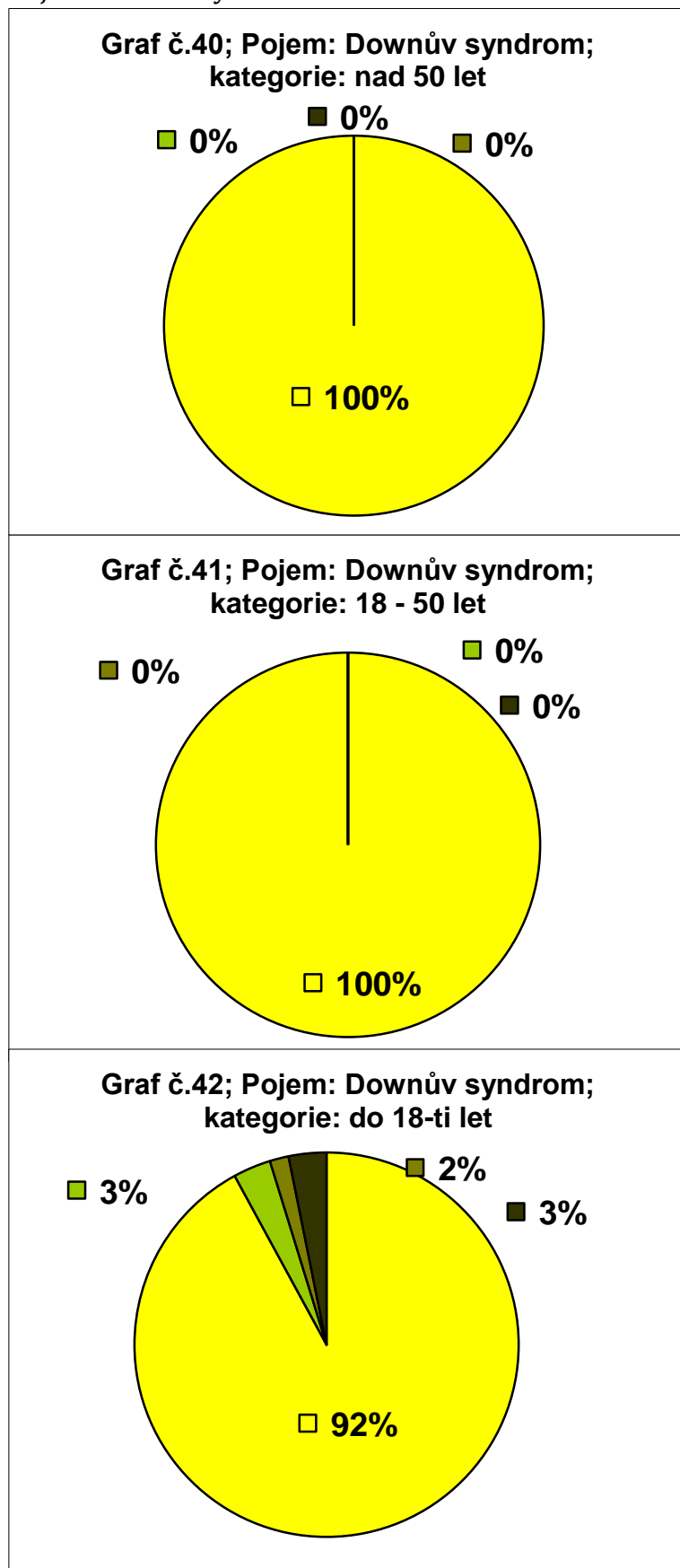

**Graf č.39; Pojem: down;
kategorie: do 18-ti let**

Na těchto grafech lze pozorovat velmi podobné rozmístění pojmů do skupin u všech kategorií respondentů. Nejzřetelnější je tato podobnost u zařazování do skupin odborný/lékařský termín (kategorie nad 50 let 37%, 18-50 let 44%, pod 18 let 46%) a běžně používané slovo (kategorie nad 50 let 32, 18-50 let 44%, pod 18 let 38%). Nejvýraznějším rozdílem u těchto grafů je, že u kategorie od 18 do 50 let se nevyskytl žádný respondent volící možnost prosté/vulgární slovo, zatímco u nejstarší a nejmladší kategorie se takto volící respondenti vyskytli (kategorie nad 50 let 5%, pod 18 let 6%).

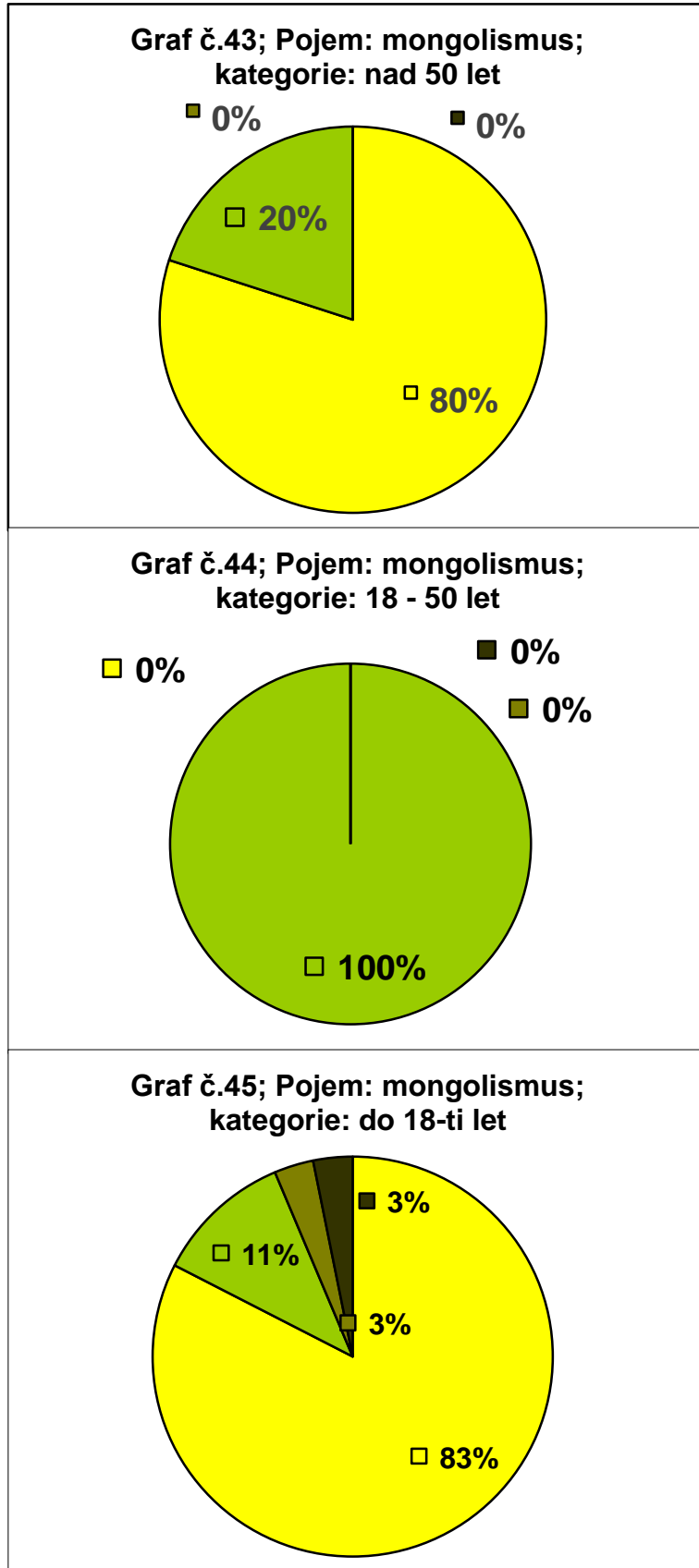
Pojem Downův syndrom

Na těchto grafech jasně vidíme, že respondenti kategorie nad 50 let a kategorie od 18 do 50 let jsou přesvědčeni o tom, že tento pojem je odborný/lékařský termín. Zatímco u nejmladší kategorie respondentů se objevili jedinci, kteří zařadili tento termín do ostatních skupin (skupina běžně používané slovo 3%, slovo hanlivé/urážlivé 2%, prosté/vulgární slovo 3%). Přestože je počet respondentů takto volících velmi malý, není zanedbatelný fakt, že se u nejmladší generace objevuje negativní vnímání pojmu Downův syndrom, můžeme předpokládat, že do budoucna se bude procento takto smýšlejících jedinců zvyšovat. U tohoto pojmu bylo zajímavé, že někteří starší respondenti (4 lidé nad 80 let) nebyli schopni zvolit jakoukoli možnost, neboť se s pojmem Downův syndrom setkali poprvé.

- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (prosté) slovo

Pojem mongolismus

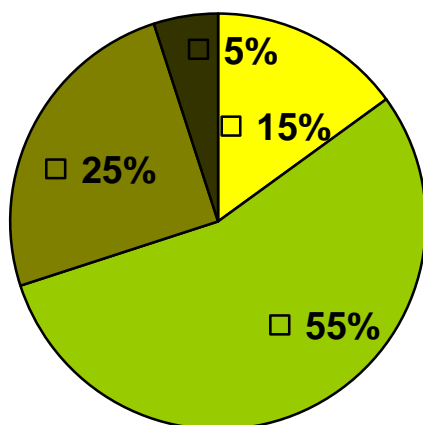

Mongolismus, jakožto pojem v tomto výzkumu dopadl velmi překvapivě, respondenti nejstarší generace jsou v osmdesáti procentech přesvědčeni, že se jedná o odborný/lékařský termín, zbývajících dvacet procent volilo možnost běžně používané slovo. Kategorie od 18 do 50 let si je zcela jistá, že toto slovo je běžně používané (skupina běžně používané slovo 100%) a nejmladší kategorie do 18 let volila mezi všemi skupinami (možnosti odborný/lékařský termín 84%, běžně používané slovo 11%, hanlivé/urážlivé slovo 3% a sprosté/vulgární slovo 3%), můžeme tedy registrovat, že někteří jedinci z této kategorie vnímají pojem mongolismus jakožto negativní, což se u respondentů starších kategorií nevyskytuje.

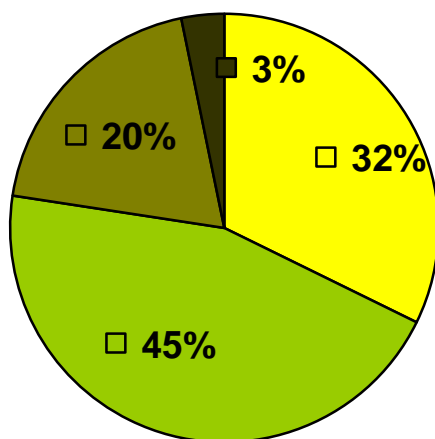
- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (sprosté) slovo

Pojem mongolismus

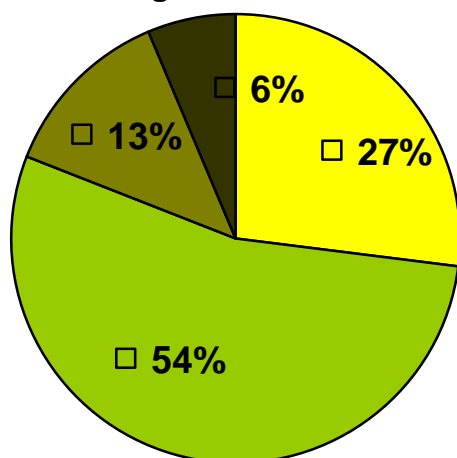
**Graf č.46; Pojem: mongol;
kategorie: nad 50 let**

**Graf č.47; Pojem: mongol;
kategorie: 18 - 50 let**

**Graf č.48; Pojem: mongol;
kategorie: do 18-ti let**

Zde vidíme velmi podobné hodnoty u všech tří grafů. Je tedy zřetelné, že na tento pojem nahlíží všechny generace téměř stejně, nejčastěji volili možnost běžně používané slovo ((kategorie nad 50 let 55%, 18-50 let 45%, pod 18 let 54 %), pozoruhodné je, že možnost odborný/lékařský termín volili častěji respondenti kategorií od 18 do 50 let (32%) a pod 18 let (27%), oproti nejstarší kategorii nad 50 let (15%), kde jsem předpokládala, že bude tato možnost převládat. Překvapivě se také ukázalo, že u nejstarší kategorie v poměru s ostatními kategoriemi má nejvyšší procento zvolené možnosti slovo urážlivé/hanlivé (25%), oproti kategorii od 18 do 50 let (20%) i kategorii pod 18 let (13%).

- odborný/lékařský termín
- běžně používané slovo
- slovo hanlivé/urážlivé
- vulgární (společné) slovo

2.5 Analýza výzkumného šetření

Praktická část této bakalářské části se zabývá výzkumem v oblasti změny sémantiky, tedy řazení slov do vrstev slovní zásoby, pojmů týkajících se mentálního postižení, především mentální retardace. Z výsledku šetření je patrné, že u pojmů používaných v psychopedie odchází ke změně vnímání a řazení porovnáme-li mínění generací. Respondenti rozdělení do skupin dle věku, a to kategorie nad 50 let, od 18 do 50 let a do 18 let vyplňovali dotazník podle svého subjektivního názoru, ke které skupině možností jednotlivý pojem patří. Na grafech je viditelné, jak se liší mínění jednotlivých kategorií, tedy generací, vidíme, že u naprosté většiny pojmů registrujeme postupné přibývání vnímání pojmu, jakožto negativně zbarveného u nejmladší generace oproti generacím starším. Pro příklad uvedu pojem demence, u kterého si na grafech může demonstrovat postupné přibývání negativně zbarvených možností, jak se snižuje věk respondentů.

Ve všech grafech nejmladší kategorie se objevují všechny možné skupiny, do kterých mohli respondenti zařadit pojem. Toto není pravidlem u kategorií nad 50 let a od 18 do 50 let, tento jev se vyskytuje pouze u šesti pojmů z šestnácti, a to u pojmů: idiot, debil, slabomyslný, imbecil, down, mongolismus; dle tohoto zjištění můžeme tyto konkrétní pojmy označit jako všeobecně nevyhraněné, co se týče zařazení do vrstvy slovní zásoby.

Nejvyrovnanější poměr možností mezi kategorie nalezneme u pojmů blbec a mongol, kde pozorujeme téměř stejné rozložení volených možností napříč generací. Můžeme tedy soudit, že k tomuto pojmu přistupují respondenti všech kategorií téměř stejně, neboť se mezigeneračně nemění nahlížení na pojmy blbec a mongol, tedy jejich řazení do vrstev slovní zásoby je téměř stejné, co se týče poměru mezi volenými možnostmi.

Vyskytují se pojmy, u kterých bylo podobné mínění nejstarší a nejmladší generace, avšak respondenti kategorie od 18 do 50 překvapivě volili naprosto odlišné skupiny, do nichž zařadili pojem, jedná se o pojmy debilita, imbecil a mongolismus.

Tento výzkum ve většině případů uvedených pojmů potvrdil mínění, že se postupem času mění sémantika pojmů spojených s oborem psychopedie. Potvrzuje také, že u nejmladších generací se častěji vyskytuje subjektivní zařazení k vrstvám slovní zásoby s negativním citovým zbarvením.

Výsledek tohoto výzkumu považuji za úspěšný, neboť zmapoval dlouho diskutovanou, avšak nepotvrzenou změnu chápání pojmů české psychopedie. Tento výzkum potvrdil, že mladší generace chápou pojmy vyskytující se v české psychopedie mnohem častěji jako negativně až pejorativně zabarvené oproti generaci svých rodičů a prarodičů.

3 Diskuze

Následující řádky bych chtěla věnovat mé zkušenosti z vytváření této práce. Co se týče tématu práce, vymyslela jsem si jej sama, tedy nebylo navrženo žádným z eventuálních vedoucích práce, avšak v paní PhDr. Monice Mužákové Ph.D. jsem našla ideálního partnera pro vytvoření této práce. Téma jsem si zvolila, neboť propojuje obě mé specializace, tedy speciální pedagogiku a český jazyk, navíc jsem za celou dobu studia nenarazila na žádný výzkum, který by dokumentoval veřejné mínění o pojmech vyskytujících se v názvoslovích týkajících se mentálního postižení.

Dle mého názoru jsem naplnila svá očekávání týkající se tohoto tématu, určitě by se tato práce dala rozšířit například o detailnější zaměření se na využívání pojmů v určitém historickém období či podrobnější dělení kategorií respondentů ve výzkumu. Avšak splnila jsem požadavky, které jsem si zadala, i když to nebylo vždy tak jednoduché, jak jsem si představovala.

Jako jeden z neúspěchů mé práce vnímám malý počet respondentů především v kategorii nad 50 let, nalézání ochotných lidí, kteří by byli ochotni vyplnit dotazník, když se jich ptáte, jak vnímají např. pojem debil, není vůbec jednoduché. Mým záměrem také bylo setkat se s většinou respondentů osobně nebo alespoň prostřednictvím své rodiny, přátel, kteří byli poučeni, jak vysvětlit zadání, čeho se práce týká a co by mělo být výsledkem výzkumu. Tento záměr se vydařil a všichni respondenti se setkali buď přímo se mnou, nebo s podrobně seznámenými s prací, žádný dotazník jsem nenechávala vyplňovat např. přes internet. Čímž se mi snad povedlo zaručit pravdivost nasbíraných dat.

Psaní této práce mne seznámilo s pojmy, které jsem za dobu svého studia speciální pedagogiky blíže nepoznala či neregistrovala, jedním s takových pojmů je oligofrenie. Po zavedení debaty na toto téma se svými vrstevníky v oboru, jsem se dozvěděla, že ani oni pojem oligofrenie neznají v praktickém využití, pouze ze starší odborné literatury. To je také důvod, proč tento pojem nebyl zařazen do dotazníku, neboť podmínkou bylo, aby všichni respondenti měli zkušenost s pojmy obsaženými v dotazníku a dalo se očekávat, že nejmladší generace do 18 let tuto zkušenost mít nebude, což se mi potvrdilo, když jsem se některých po vyplnění na tento pojem zeptala a žádný z žáků nevěděl, o čem mluvím.

Celkově mi tato práce, především výzkum přineslo spoustu osobních zkušeností s lidmi, které jsem prosila o vyplnění dotazníku, a oni mi kladli otázky na jednotlivé pojmy a chtěli mi

dokázat jejich znalost. Bylo zajímavé povídat si o tom, jak se vyvíjí obsah pojmů s lidmi vyššího věku (nad 70 let), kteří si uvědomují, které pojmy jsou většinou společností vnímány jako pejorativní, ale oni je běžně používají, takže mě ubezpečovali o tom, že: „Vím, že se to už neříká, ale když se sejdou s tetkama, tak řeknu, že má mongola a né downa“ (respondentka z kategorie nad 50 let, 8. 10. 2013)². Takže zvolí zařazení do skupiny běžně používané slovo.

Líbilo se mi rozebírat tuto tematiku osobně s lidmi, neboť bylo vidět, jak prakticky každý člověk má potřebu tzv. udělat si jasno v tom, jak to s těmi pojmy vlastně je. Bylo také zřejmé, že toto téma není lidem cizí a každý má svůj názor, o který by se chtěl podělit, ale dle vyjádření respondentů k tomu mají velmi málo příležitostí.

² Tato slova zazněla při vyplňování dotazníku, jelikož jsem byla v osobním kontaktu s respondenty, jde o příklad rozhovoru, ke kterým po dobu vyplňování dotazníků docházelo zcela běžně.

Závěr

Ve své práci jsem se zabývala tématem Vývoj a přeměna názvosloví a sémantiky v české psychopedii. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části jsem se zabývala těmito tématy: mentální retardace, sémantika, názvosloví, historický vývoj termínů používaných v české psychopedii, etymologie pojmů vyskytujících se v české psychopedii.

V praktické části své bakalářské práce jsem mapovala, jak společnost vnímá pojmy české psychopedie a do jaké vrstvy slovní zásoby je řadí. Porovnávala jsem tři generace vedle sebe žijících lidí, rozdělila jsem je do kategorií nad 50 let, od 18 do 50 let a pod 18 let. Respondenti měli za úkol zařadit 16 termínů do jedné ze čtyř skupin, jež znázorňovaly vrstvy slovní zásoby (odborný/lékařský termín, běžně používané slovo, hanlivé/urážlivé slovo, sprosté/vulgární slovo).

Cílem výzkumu bylo potvrdit a zdokumentovat předpokládanou změnu obsahu termínů, která je přirozenou součástí vývoje jazyka. Výzkum srovnával, do jaké vrstvy slovní zásoby zařadí jednotlivé pojmy kategorie respondentů. U většiny pojmů zařazených do výzkumu se prokázalo, že ke změně chápání mezi generacemi dochází, ukázalo se, že pojmy, které většina respondentů z kategorie nad 50 let považuje za odborný/lékařský termín či běžně užívané slovo, respondenti pod 18 let vnímají s negativním zabarvením, jakožto slovo urážlivé/hanlivé nebo dokonce sprosté/vulgární. Nejvýrazněji tuto změnu můžeme vidět na grafech u pojmu demence, přestože jsem tento termín zařadila do výzkumu jako sice netýkající se mentální retardace, ale doplňující pojmy spojené s mentálním postižením. U pojmu demence vidíme průběh změny, který aktuálně v jazyce probíhá, u ostatních pojmů tyto změny nejsou tolik patrné, ale probíhají také.

Pojmy, u nichž nebyla prokázána výrazná změna v chápání mezi generacemi, jsou blbec a mongol, většina respondentů označila pojem blbec jako urážlivý/hanlivý a pojem mongol jako běžně používaný. Zvláště u pojmu mongol to pro mne bylo překvapivé, čekala jsem, že nejmladší generace bude tento pojem vnímat více pejorativně, avšak nepotvrdilo se to.

Z výsledku výzkumného šetření je patrné, že ke změnám chápání obsahu pojmů z české psychopedie dochází, i když ne úplně ve všech pojmech obsažených v dotazníku. U většiny pojmů ke změně dochází, zaměřím se tedy na hlavní důvody, proč se tak děje. To, že změna názvosloví je přirozený proces v jazyce je samozřejmé, avšak konkrétně v tomto oboru k těmto změnám dochází velmi často a není to způsobem, který je obvyklý v jiných oborech (např. technických), nedochází k výměně jednoho pojmu za druhý, ale používá se vedle sebe mnoho označení pro jednu věc, v našem případě pro osobu s mentální retardací.

Období zmapované v této bakalářské práci je dlouhé přes 200 let a za tu dobu se v rámci psychopedie objevilo na 35 termínů pojmenovávajících osobu s mentálním postižením. Pojmy byly využívány současně, dle uvážení autorů, nebo byly zastaralé nahrazeny jinými, které uznaly za adekvátní mezinárodní organizace, jakožto ochránci lidských práv. Na tomto období je zřetelné, že pojmosloví se z oblasti odporné dostalo do oblasti legislativní, kdy už nezáleží pouze na názoru a přístupu autora. Tyto marginálie nám ukazují, jak se mění náhled na osobu s postižením, záměrně momentálně nebudu specifikovat druh postižení. Ve společnosti se mění trendy přijímání jinakosti, zatím co v dobách minulých byl postižený postaven na okraj společnosti, dnes se snažíme člověka s postižením zařazovat do společnosti. Používáme termíny inkluze a integrace, snažíme se prakticky využívat a legislativa nám to umožňuje.

Dnes je obvyklým jevem, že děti s postižením navštěvují běžnou základní školu a jejich spolužáci je přijímají jako součást kolektivu, společnosti. Vychováváme generaci, která bere i jinakost jako normální a to se promítá do celé společnosti, setkávání se s osobami s postižením není nic neobvyklého, jako to bylo například pro generaci mých prarodičů (dnes 70 let), pro které bylo setkáním takovýmto člověkem, něco zvláštního, neobvyklého, neboť všichni byli „někde za zdmi ústavů“. Naštěstí tato doba je za námi a my přijímáme člověka jako člověka, to, že má nějaké „s“, vnímáme jako výzvu ono „s“ vykompenzovat, nebo naprosto přirozeně člověku, který jej má s ním pomoci.

Úcta k člověku se promítá do toho prvního, co používáme při setkávání a to je komunikace, tedy jazyk. A to je právě tématem mé bakalářské práce, během let, kdy se mentální postižení stalo předmětem odborného zkoumání, vytvářejí se stále nové názvy pro osobu s tímto postižením, každý takový pokus má za cíl přesněji definovat a diagnostikovat, aby bylo zřejmé, jaký druh postižení osoba má, ale nejen to je hlavním cílem těchto změn. Dalším trendem je eliminovat pejorativní zabarvení tohoto názvu, do tohoto jevu se promítá také úcta k člověku a důraz na lidská práva.

Věřím, že tato práce se stane inspirací pro další práce na podobné téma a alespoň malou měrou ovlivní čtenáře, který se zamyslí nad pojmy, které používá ve spojitosti s osobou s mentální retardací.

Resumé

Jedním z cílů této bakalářské práce bylo zmapování změn, které probíhají v používání pojmů v české psychopedii. Díky výzkumu se mi podařilo identifikovat pojmy, u kterých došlo k výrazné změně v používání a řazení do vrstvy slovní zásoby, nejvýraznějším je pojem demence. Dalším z cílů bylo pokusit se zaznamenat, jak se vyvíjí používání pojmů české psychopedie v rámci postoje k osobě s mentálním postižením. Díky výzkumu formou dotazníku se podařilo ukázat, jak se liší či shoduje vnímání pojmů u jednotlivých generací, tedy také jak se posunuje význam termínů používaných v české psychopedii.

Resume

One of the goals of this thesis was to map the changes that are taking place in the use of terms in czech psychopaedia . Thanks to research I was able to identify concepts that have undergone a significant change in the use of a shift in the layers of vocabulary, the most prominent is the concept of dementia. Another goal was to try to record how evolving use of the terms within the czech psychopaedia attitudes towards people with mental disabilities. Thanks to research a questionnaire was able to show how different or consistent perception of terms for each generation, as well as the shifting meaning of the terms used in the czech Psychopaedia .

Bibliografie

AMERLING, K.: Ernestinum, Ústav idiotů Jednoty paní sv. Anny v Praze 1883. 1.čes. vyd.Praha, Pedagogická fakulta UK v Praze 1998. (Překlad z německého originálu Keparťová, J., dle 1. vyd. V Praze: vl. nákl. 1883.)

BAJO I.; VAŠEK Š.: Pedagogika mentálne postihnutých. Bratislava, Sapiientia, 1994.

ČERNÁ, M.: Česká psychopedie, Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1565-3.

HERFORT, K.: O Mongolismu. In: Druhý český sjezd pro péči o slabomyslné a školství pomocné dne 29. a 30. září 1911 v Brně. Praha, Sjezdový výbor 1912, 236 s.

KAPRAS, J.: Stručný nástin duševních vad dětských. Praha, Josef Pelcl, 1899.

KYSUČAN, J.: Úvod do psychopedie. Olomouc : Univerzita Palackého, 1986.

KOMÁRKOVÁ, B.: Původ a význam lidských práv. Praha: SPN, 1990, ISBN 80-04-25384-9.

PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUS, J., a kol. Akademický slovník cizích slov A-Ž. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0607-9.

PROUZOVÁ-KVĚTOŇOVÁ, R.: Význam jinakostí pro speciálněpedagogické myšlení. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2011. ISBN 978-80-7290-534-8

REJZEK, J.: Český etymologický slovník. Voznice: Leda, 2001, dotisk. ISBN 80-85927-85-3

SOVÁK M.: Defektologický slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.

SOVÁK M.: Defektologický slovník. editor Edelsberger Ludvík. Jinočany : H & H, 2000. 3.vydání.

ŠAUER, J. z Augenburgu: Pedagogika. Praha, Dědictví sv. Prokopa 1897.

ŠIŠKA, J: Mimořádná dospělost. Praha : Karolinum, 2005. 1.vydání.

ŠUBRT, J.: Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum /1. vyd. Praha: 2000, dotisk. ISBN 80-7184-522-1

TRÁVNÍČEK, F.: Slovník jazyka českého, vydalo Slovanské nakladatelství v roce 1952, katalogové číslo 301 12 2-51 624/50/III-67-1.

VALACH, V.: Lékařský slovník. Praha : Státní zdravotnické nakladatelství, 1962. 2. vyd., přeprac. a dopl.

VALENTA M., O.MÜLLER: Psychopedie. Praha : PARTA ,s.r.o., 2009. 386 s. ISBN 978-80-7320-137-1.

ZEMAN, J.: Pedopathologický slovníček. 1. vyd. Praha, Spolek pro péči o slabomyslné v Praze 1933.

ZEMAN, J. (Ed.): Soubor prací univ. prof. MUDr. Karla Herforta. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1932.

Periodika

ČÁDA, F.: Péče o děti a mládež. In: Naše doba, roč. XXIII, 1916, č.5, č.6

HRDÁ, J: Pojmy, nebo dojmy?. In: Speciální pedagogika, 2011, Praha: Univerzita Karlova Pedagogická fakulta, vyd. č.3, str. 66-69.

MUŽÁKOVÁ, M.: Dlouhá cesta k pochopení fenoménu mentálního postižení. In: Speciální pedagogika, 2011, Praha: Univerzita Karlova Pedagogická fakulta. vyd. č. 4. str 255-266.

MUŽÁKOVÁ, M.: Ještě jednou k ot. Sterilizace lidí s postižením jako mementu pohledu na jinakost čl. v moderních dějinách. In: Speciální pedagogika, 2013, Praha: Univerzita Karlova Pedagogická fakulta, vyd. č.1. str. 54-61.

Příloha č. 1

Dotazník k bakalářské práci: Názvosloví české psychopedie z historického a sémantického hlediska

autor: Klára Šišková

Prosím o vyplnění dotazníku, aby bylo možno provést výzkum, který se zabývá veřejnou znalostí oboru speciální pedagogika a jeho vývoje. Dotazník bude použit pro mou bakalářskou práci, v níž se snažím zmapovat význam pojmů z psychopedie (věda o mentálním postižení).

pohlaví : žena/muž

rok narození:

vzdělání:

K následujícím pojmům doplňte, do jaké vrstvy slovní zásoby je řadíte:

- a) odborný/lékařský termín
- b) běžně používané slovo
- c) slovo hanlivé/urážlivé
- d) vulgární (prosté) slovo

1. RETARDACE
2. IDIOT
3. IDIOCIE
4. SLABODUCHÝ
5. DEBIL
6. DEBILITA
7. DEMENCE
8. SLABOMYSLNÝ
9. BLBEC
10. IMBECIL

- 11. SLABOMYSLNOST
- 12. IMBECILITA
- 13. DOWN
- 14. DOWNŮV SYNDROM
- 15. MONGOLISMUS
- 16. MONGOL

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku a čas, který jste nad ním strávili.

Klára Šišková